

ΕΡΕΥΝΕΣ ΣΤΙΣ ΣΠΗΛΙΕΣ ΤΗΣ ΣΚΥΡΟΥ

Ἀπό τὸ

Θόδωρο Σκούρα *

Τὸ Δ. Σ. τῆς Ε. Σ. Ε. μου ἀνάθεσε τὴν ἔρευνα στὶς σπηλιές τῆς Σκύρου πού ἦτανε στὸ ἐρευνητικὸ πρόγραμμα τοῦ Ε. Ο. Τ. Τὸν Αὐγούστο τοῦ 1979 συγκροτήθηκε ἡ ὁμάδα ἀπὸ ἄλλα δύο μέλη, τὴν Ἄννα Μπέργκιν καὶ τὴν Πόπη Θεοδωρακάκου - Βαρελίδου καὶ πήγαμε στὸ νησί.

Ἡ ὁμάδα ἐπισκέφτηκε τέσσερις θαλασσινές σπηλιές, στ' ἀνατολικά τοῦ νησιοῦ καὶ τρεῖς στεριανές, ἐνῶ μιὰ τέταρτη μόνο τὴ φωτογράφησε γιατί δὲν ὑπῆρχε χρόνος.

Στὴ Σκύρο ποτὲ δὲν εἶχανε ἐρευνηθεῖ σπηλιές, μ' ὄλο πού ἔχει ἀρκετές, ἰδιαίτερα θαλασσινές. Μόνο τὸν Αὐγούστο τοῦ 1978 εἶχα μελετήσει τὶς ἔξι Ὑπόσκαφες καὶ Σπηλαιώδεις ἐκκλησιές τοῦ νησιοῦ. Αὐτὴ ἡ μελέτη μου κυκλοφόρησε σὲ βιβλίο μὲ 78 σελίδες καὶ 46 χρωματιστὰ σχέδια καὶ φωτογραφίες, ἀπὸ τὸ Σύλλογο τῶν Σκυριανῶν, στὴ σειρά «Σκυριανὴ Βιβλιοθήκη», ἀφοῦ τοῦ παραχώρησα ὅλα τὰ συγγραφικὰ μου δικαιώματα.**

Στὴν ἔρευνά μας, τούτη τὴν τελευταία, εἶχαμε πολὺτιμη, φιλικὴ κι' ἀπεριόριστη συμπαράσταση ἀπὸ τὸ Δήμαρχο κ. Φτούλη καὶ ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ Δ. Σ. τοῦ Συλλόγου τῶν Σκυριανῶν, γι' αὐτὸ τοὺς ξαναευχαριστοῦμε πολὺ.

Τὸ νησί. Ἡ Σκύρος ἦτανε παλιὰ τρία νησιά, δυὸ πιὸ μεγάλα καὶ ἓνα μικρὸ ἀνάμεσά τους. Τὸ ἴνα βράχος ξερός, σκέτος, τ' ἄλλο δασωμένο, ἔτσι ὅπως εἶναι καὶ σήμερα μισὸ - μισὸ τὸ νησί, μετὰ τὴν ἔνωσή τους στὴν κοιλάδα ἀπὸ τ' Ἀχίλλι ὡς τὶς Ἀχεροῦνες.

Ἡ Σκύρος εἶναι μιὰ ἀπ' τὶς βορινές Σποράδες πού ὅμως διοικητικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ εἶναι προσκολλημένη στὴν Εὐβοία.

Σήμερα στὸ νησί μένουν 2300 ἀνω - κάτω κάτοικοι, πού τὰ τελευταῖα χρόνια διπλασιαστήκανε μὲ τὶς οἰκογένειες αὐτῶν πού πήγανε στὸ νησί καὶ δουλεύουνε στὸ φτιάξιμο τοῦ Ἀεροδρόμιου.

Ἡ ἱστορία τοῦ νησιοῦ χάνεται μέσα στοὺς αἰῶνες. Νεολιθικὰ δείγμα-

* SCOURAS, TH.— (Méd.cin) Recherches dans les grottes de l'île de Skyros, (Grèce).

** Ἡ μελέτη αὐτὴ πήρε τὸ πρῶτο βραβεῖο ἀπὸ τὴν Ἐνωσὴ Ἑλλήνων Συγγραφέων καὶ Δημοσιογράφων Τουρισμοῦ.

τα πολλά, ἀρχαῖα περισσότερα καὶ μιὰ μυθολογία πλούσια, μαρτυρᾶνε τὴν ἄνθηση τοῦτου τοῦ ξεμοναχιασμένου αἰγαιοπελαγίτικου βράχου, πρὶν ἀκόμα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού βασιλιάς του ἦτανε ὁ Λυκομίδης μὲ τὶς δμορφες θυγατέρες.

Ὅμως τοῦτο τὸ μοναχικὸ νησί εἶχε μιὰ τύχη ἀλλιώτικη πού ἔκανε τὴν ἱστορία του νὰ ἴναι γεμάτη ἀπὸ ἐπιδρομὲς καὶ καταστροφές ἀπὸ κάθε λογῆς ἐπίβουλους τῆς καλοπερασιάς του. Πειρατὲς, Λιάπηδες, Σαρακινοί, καταχτητὲς καὶ ἐκμεταλλευτὲς ρημάζανε τὴ Σκύρο σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς μακρόχρονης ὑπαρξῆς της. Ἐχει περάσει τὸ νησί κάθε λογῆς καταπιέσεις καὶ τυραννισμοὺς κι' ἐξακολουθεῖ ὡς σήμερα νὰ τοὺς περνᾶει ἀπὸ τοὺς καλόγερους τοῦ μοναστηριοῦ τοῦ Ἁγ - Γιώργη πού ἴναι μετόχι τῆς Ἁγιορίτικης Λαύρας.

Οἱ κάτοικοι. Οἱ Σκυριανοί, ὄντας ἀπομονωμένοι, χωρὶς καμιὰ βοήθεια ἀπὸ πουθενά, κατακυριευμένοι ἀπὸ τὸ φόβο καὶ τοὺς κατατρεγμοὺς, ἀποκτῆσανε μιὰ ιδιαίτερη νοοτροπία καὶ μιὰ ἀλλιώτικη συμπεριφορά.

Ὁ φόβος καλλιεργήθηκε σκόπιμα στὶς καρδιές τους ἀπὸ τοὺς κάθε λογῆς δυνάστες τοῦ νησιοῦ κι' ἔτσι μέχρι σήμερα, οἱ ἄπλοὶ Σκυριανοὶ ζοῦνε προσκολλημένοι στὶς παραδόσεις τους καὶ στοὺς θρύλους.

Φιλόξενοι, ἐργατικοὶ καὶ πάντα γελαστοί, τοὺς διακρίνει μιὰ ἔμφυτη ποιητικὴ διάθεση κι' ἔχουνε τραγουδήσει κάθε γωνιά τοῦ νησιοῦ τους, τὰ βουνά, τὶς ρεματιές, τὴ θάλασσα καὶ τὰ ξωκλήσια, ἀκόμα καὶ τὶς σπηλιές του.

*Καθολικὸ καὶ Διατροπὴ
καὶ μάγο Κρυφονέρι
τῆς Πεντεκάλης σπήλαιο
πού δέρνει τ' ἀγριοκαίρι.*

Ἄς κάνουμε ὅμως μαζί ἓνα περίπατο στὶς σπηλιές.

Α'. Σπηλιές τῆς θάλασσας.

1 Διατροπ'τὴ (Α. Σ. Μ. 1864).

Πολὺ πρῶι, πρὶν νὰ σκάσει ὁ ἥλιος, τὴν ὥρα πού ὄλος ὁ οὐρανὸς καὶ ὁ ὀρίζοντας τοῦ πέλαγου κατὰ τὴν ἀνατολὴ εἶχανε κεῖνο τὸ μαβὶ χρῶμα, πού διαρκῶς τὸ βλέπεις νὰ ξανοίγει, νὰ κοκκινίζει καὶ μὲ τὸ φανέρωμα τοῦ πυρωμένου δίσκου νὰ χρυσίζει, ξεκινήσαμε ἀπὸ τὸ Μόλο μὲ τὸ μικρὸ ἀργοκίνητο βαρκάκι.*

* Ὁ Σκυριανὸς κ. Θεόφιλος Γιακουμόπουλος μὲ τὴ βενζινοκίνητη βαρκοῦλα του μὲ μεγάλη προθυμία μᾶς πῆγε στὶς σπηλιές αὐτές. Τὸν εὐχαριστοῦμε πολὺ.

Καθώς πλέαμε γιαλό - γιαλό δλο και ζωήρευε τὸ ἄσπρο χρῶμα στὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ, πού 'ναι σκαρφαλωμένα στὸ βράχο τοῦ Κάστρου, καὶ τὸ μελάγκι, τὸ γκριζο χῶμα πού βάζουν γιὰ σκεπή, ἔπαιρνε σιγά - σιγά τὴ λαμπράδα του.

Σὰν περάσαμε τοῦ Παπᾶ τὸ Χοῦμα καὶ τὴν Ἄσπους κι' ἀφήσαμε τὰ χαμηλά, ἀρχίσαμε ν' ἀντικρίζουμε τὰ ψηλά κάθετα κι' ἀρμυρισμένα βράχια, πού τὰ αἰγαιοπελαγίτικα κύματα τὰ τρῶνε, τὰ τρῶνε χειμῶνα - καλοκαίρι, ἀλλάζοντάς τους διαρκῶς τὸν ὄγκο καὶ τὸ σχῆμα.

Νά, ἐδῶ ἕνας πελώριος βράχος στέκει στὴν τρίχα, περιμένοντας ἕνα δυνατό κύμα νὰ τὸν ρίξει στὴ θάλασσα. Πιο κεί, ἀπ' τὸ νερὸ ὡς τὴν κορφὴ, 150 μ. ψηλά, ὁ βράχος σχισμένος λὲς μὲ σφήνα. Χάσκει τ' ἄνοιγμά του κόβοντας τὸ δρόμο καὶ σ' αὐτὰ τ' ἀγριοκάτσικα τοῦ νησιοῦ πού εἶναι οἱ μοναδικοὶ μας σύντροφοι σ' ὅλη τὴ διαδρομὴ καὶ πού μᾶς προκαλοῦν ἀπορία καὶ θαυμασμό, ἔτσι καθὼς τὰ βλέπουμε νὰ 'χουνε κολλήσει πάνω στὰ βράχια σὰν τὴ μύγα στὸ τζάμι.

Πιο πέρα τὸ Κρυφονέρι. Ἀστείρευτη, ἀπ' τὰ παλιὰ τὰ χρόνια, πηγὴ. Ὁ χαμηλὸς ἀκόμα ἥλιος ἔκανε νὰ γυαλίζει ὅλη ἡ γραμμὴ τοῦ νεροῦ πού, γλύφοντας τὸν ψηλὸ κάπου 30 μ., βράχο, πέφτει στὰ πελαγίσια νερὰ δημιουργώντας μιὰ κρυστάλλινη μουσικὴ τοῦτο τὸ πρωινὸ μὲ τὴν ἀσάλευτη θάλασσα.

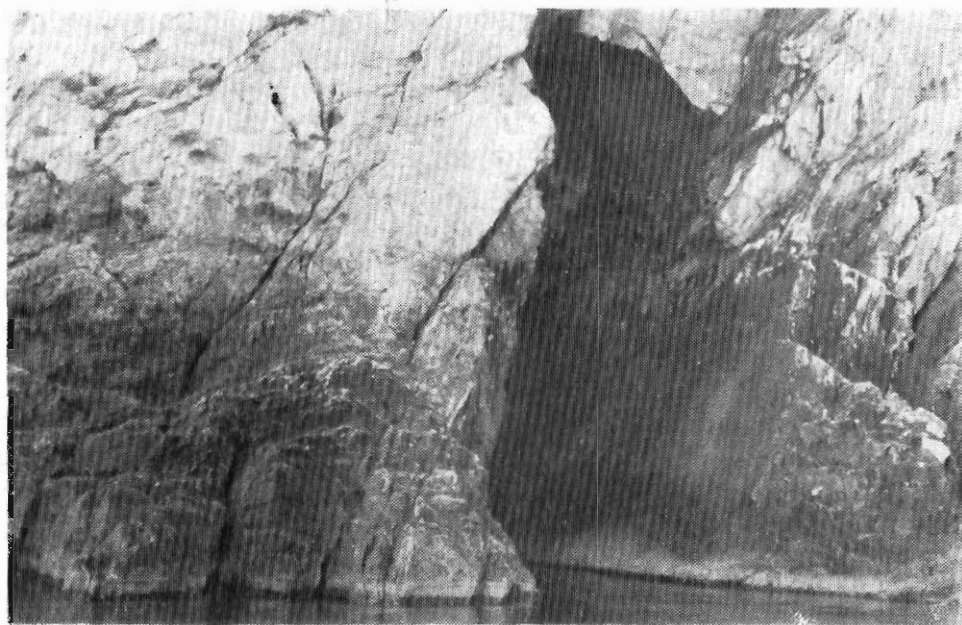
Ἀπὸ κάτω, ἕνα γύρο, μυτερὲς πέτρες ξεπροβάλλουν μέσ' ἀπ' τὴν πράσινη θάλασσα, ἀπομεινάρια, κορφὲς μεγάλων βράχων, πού κυλήσανε ὅταν τὰ μανιασμένα κύματα τοῦ πέλαγου τοὺς φάγανε τὴ ρίζα.

Ἐδῶ ἡ πετονιά μας, πού τὴ σέρναμε σχεδὸν σ' ὅλη τὴ διαδρομὴ, ταρᾶχτηκε δυνατὰ, λὲς νὰ κοπεῖ. Ἕνας πελαγίσιος ροφὸς ὡς πέντε κιλά, ἔγινε σὲ λίγες στιγμὲς κι' αὐτὸς ξέπνοο πλήρωμα τῆς βάρκας μας. Δολώνουμε, ξαναρίχνουμε καὶ προχωρᾶμε. Δὲν εἶναι μακριὰ ἡ Διατρυπ' τή.

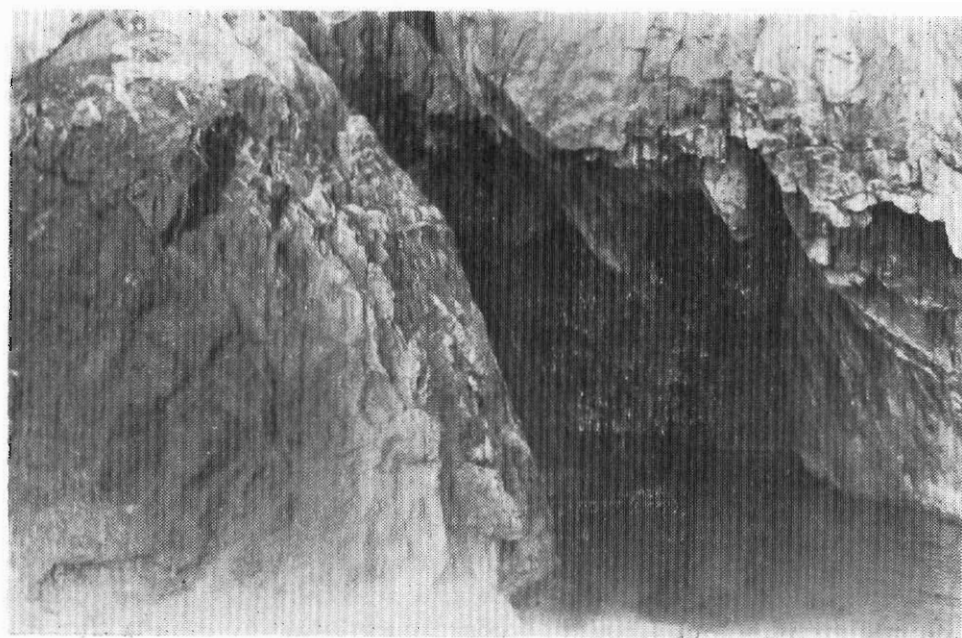
Σπηλιὰ χιλιοτραγουδισμένη ἀπὸ τοὺς Σκυριανοὺς. Ἕνα μεγάλο τριγωνικὸ ἄνοιγμα στὸν κάθετο βράχο δηλώνει τὴν παρουσία της. Μιὰ βράχινη στοὰ, σὲ σχῆμα γωνίας, εἶναι ὅλη. Στὴν ἀρχὴ τῆς μιᾶς πλευρᾶς ἡ εἴσοδος (Εἰκ. 1), στὸ τέλος τῆς ἄλλης ἡ ἐξοδος (Εἰκ. 2), ἴσα μεγάλῃ κι' αὐτὴ. Δυὸ τετάστιες τρύπες στὸ βράχο, μιὰ στοὰ συνέχεια στὴν καθεμιὰ, πού γωνιάζουν στὰ σπλάχνα τοῦ βράχου, κάπου 30 μ. μέσα ἀπ' τὰ ἄνοιγματα.

Περνάει ἀπὸ τὴ μιὰ στὴν ἄλλη, γι' αὐτὸ οἱ Σκυριανοὶ τὴν εἶπαν Διατρυπ' τή.

Σὰ μπεῖς μὲ τὴ βάρκα μέσα στὴ σπηλιὰ, δὲ θὰ δεῖς πούθενά σταλαχτίτες. Δὲν εἶναι δυνατό τὰ μανιασμένα κύματα τοῦ Αἰγαίου, πού, καθὼς δείχνουν οἱ νεροφαγές, φτάνουν καὶ πάνω ἀπὸ τὴν κορφὴ τῆς τριγωνικῆς μπούκας τῆς σπηλιᾶς, ν' ἀφήσουν τίς νεροσταλαματιῆς νὰ κάνουνε σταλαχτίτη.

Είκ. 1. Διατρυπ'τή σπηλιά. Είσοδος.

Είκ. 2. Διατρυπ'τή σπηλιά. Έξοδος.

Τί τὰ θές ὁμως. Ἔχει ἄλλα θαυμαστά νὰ δεῖς καὶ νὰ σὲ κάνουν νὰ λα-
τρέψεις τῆς φύσης τὰ καμώματα.

Μὲ σβυστή τῆ μηχανῆ κάνουμε τὰ χέρια στηλιάρια στὰ πλαῖνὰ βράχια
καὶ κυλάμε τῆ βάρκα ἤρεμα καὶ προσεχτικά. Τέτοια ποικιλία σὲ χρώματα
τοῦ θαλασσινοῦ νεροῦ δὲν μπορεῖς νὰ δεῖς ἄλλοῦ. Πέφτανε οἱ ἠλιαχτίδες
στὰ νωπὰ βράχια κι' αὐτὰ στέλνανε στὸ νερὸ τὸ φῶς τους ποὺ μαζὶ μὲ τὶς
ἀγαλίπες, τὶς κίτρινες καὶ τὶς κόκκινες ποὺ ἔναι κολλημένες βαθιὰ στὴ ρίζα
τοῦ βράχου, κάνουνε ὅλα τὰ οὐράνια τόξα τῆς γῆς νὰ ρίχνουνε τὰ στολιδία
τους μέσ' τὸ νερό.

Λίγες στιγμὲς μπορεῖς ν' ἀπολαύσεις τοῦτο τὸ χρωματοχορὸ, γιατί
γρήγορα ἀλλάζει θωριὰ καὶ σχῆμα, καθὼς οἱ ἠλιαχτίδες, μὲ τὸ ψῆλωμα τοῦ
ἡλιου, πέφτουν ἄλλοῦ, σ' ἄλλη μεριά τοῦ βράχου κι' ἄλλο καθρέφτισμα μ'
ἄλλα σχήματα καὶ χρώματα φανερώνεται ἐκεῖ μπροστὰ στὰ μάτια σου.

Δὲν ξεχνιέται ἡ σιωπῆ. Πέντε νομάτοι στὴ βάρκα καὶ δὲ μπορούσαμε
νὰ ξεστομίσουμε οὔτε ἓνα ἄ! Ἐτσι βουβαμένοι κι' ἄπραγοι περάσαμε καὶ
ξεναπεράσαμε ὅλη τῆ σπηλιά καὶ βγήκαμε στὸ πέλαγο. Μόνο τότε μιλή-
σαμε. Ἡ μηχανῆ ἄρχισε πάλι νὰ κυλάει τὸ βαρκάκι μας κι' ἡ πετονιὰ σερ-
νόταν πίσω του βυθισμένη στὰ νερά.

2. Πεντεκάλη (Α. Σ. Μ. 1875).

Ξανοιγόμαστε λίγο, γιὰ νὰ περάσουμε τὸ μεγάλο μακρὺ βράχο, τὸ Κά-
τεργο, ὅπως τὸν λέν' οἱ Σκυριανοί, ποὺ μᾶς ἔκλεινε τὴ ρότα.

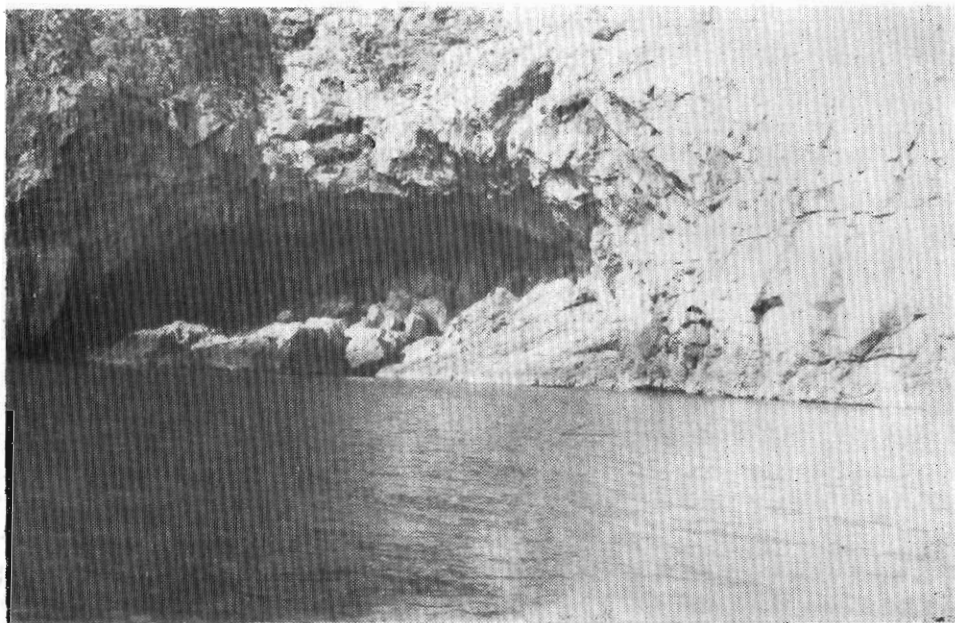
Ναί, σὰν τὸν βλέπεις τοῦτο τὸ βράχο ἔτσι ξαπλωμένο καὶ χιλιοπλη-
γιασμένο ἀπ' τὰ κύματα, θαρρεῖς πὼς εἶναι ἓνα πετρωμένο καράβι ἀπὸ κείνα
τὰ παλιά, ποὺ κλείνανε στ' ἀμπάρια τους αἰχμάλωτους νὰ κωπηλατοῦν μέρες,
μῆνες, χρόνια μέχρι νὰ πέσουν ἄπνοοι πάνω στὸ κουπί Ἡ σοῦ θυμίζει τοὺς
πρόγονους τῶν πολιτισμένων ποὺ, μὴ ἔχοντας χῶρο στὶς φυλακές τους, ρί-
χνανε στὰ γερασμένα κι' ἀνίκανα ἀπ' τοὺς πολέμους καράβια τοὺς κατάδι-
κους, νὰ κωπηλατοῦν σὰ νὰ θέλαν χρόνια προσπάθειας καὶ δύναμης γιὰ νὰ
ξεκολλήσουν ἀπ' τὰ ριζὰ του τὸ δεμένο καράβι. Ναί, ἔτσι εἶναι, γι' αὐτὸ οἱ
Σκυριανοὶ ὀνομάσανε Κάτεργο τοῦτο τὸ μακρουλὸ βράχο καὶ διηγοῦνται
πὼς «Τὸν παλιὸ καιρὸ, προτοῦ ἀκόμα γένει τὸ πάρσιμο τῆς Πόλης ἀπὸ τοὺς
Τούρκους οἱ θάλασσες διαφεντευόντουσαν ἀπὸ τοὺς κουρσάρους. Αὐτοὶ εἴ-
χανε δικὴ τους τῆ Χιὸ κι' ἀπ' ἐκεῖ πιάνανε τὰ λιμάνια τῶν νησιῶν, διαγου-
μίζανε τὰ σπίτια καὶ τὰ μαγαζιά, σκοτώνανε τοὺς ἄντρες, παίρνανε σκλάβες
τὶς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά, βάνανε φωτιὲς καὶ καίγανε τὰ χωριά καὶ ὕστε-
ρις παίρνανε δρόμο. Μιά βολὰ καμιὰ κατοσταριά κουρσάρικα βάλανε πλῶρη
ἀπ' τῆ Χιὸ καὶ χαλάσανε τῆ Σκόπελος. Πιὸ ὕστερα κινήσανε νὰ ἔρθουνε νὰ
χαλάσουνε τῆ Σκύρος. Ὁ Ἄη - Γιώργης ὁμως πάνω ἀπ' τὸ Κάστρο, μόλις εἶδε

τά κουρσάρικα τρεχαντερὰ νὰ ξεφανερώονται πίσω ἀπὸ τὴν Πούντα τοῦ Βουνοῦ, μὲ τὰ πανιὰ φουσκωμένα νὰ ἔχουνε πλῶρη γιὰ τὸ χωριό, φώναξε τὸν Ἄη - Νικόλα νὰ τὸν βοηθήσει καὶ μαζί σηκώσανε τέτοια φουρτούνα ποῦ τὰ βουλιάζανε οὐλα σύψυχα καὶ συσάρδελα ἔξω ἀπὸ τὸ Χοντρὸ Κάβο. Τὸ κάτεργο ὁμῶς τοῦ καπετάνιου τους εἶχε προσπεράσει κι' ἦτανε φτασμένο ὄξω ἀπὸ τὴ Διατρυπ'τὴ σπηλιά. Αὐτὸ δὲν τὸ βουλιάζανε, μὰ τὸ πετρώσανε καὶ τὸ παρατήσανε ἀνάμεσα πελάου σημάδι καὶ φόβητρο, νὰ τὸ λογαριάζουν οὔλοι καὶ νὰ βλέπουνε τί παθαίνει ὁποῖος γυρέψει νὰ πειράξει τὴ Σκύρος, τὸ νησί τοῦ Ἄη - Γιώργη, καὶ νὰ φοβοῦνται, νὰ φεύγουνε. Τοῦτο εἶναι τὸ Κάτεργο, ὁ βράχος πέρα ἀπ' τὸ Καθολικό».

Μόλις περνᾶμε τὴν «πρώρα» τοῦ Κάτεργου, ἀντικρίζουμε τὸ μεγάλο ἄνοιγμα τῆς σπηλιάς τῆς Πεντεκάλης. Μεγάλο καὶ καμαρωτὸ τὸ ἄνοιγμά της, ἀλλὰ βράχια πολλὰ πεσμένα μέχρι τὴ θάλασσα ἀπὸ μέσα της (Εἰκ. 3). Ἡ πιὸ ὀμορφη θαλασσινὴ σπηλιά τοῦ νησιοῦ. Κι' ἄλλες ἔχουνε δεῖ οἱ Σκυριανοί, ὅλες τὶς ὀνομάτισανε, μὰ μόνο τούτη εἶπανε Πεντεκάλη.

Εἶμαστε οἱ πρῶτοι ἐπισκέπτες τούτη τὴ χρονιά μετὰ τὸ χειμῶνα. Ἦτανε σὲ μᾶς τυχερὸ ν' ἀντικρύσουμε τὴν καταστροφή.

Λέω στὴ συντροφιά πῶς μιὰ φορά, κάπου ποῦ τώρα δὲ θυμᾶμαι, πᾶνε χρόνια, εἶχα διαβάσει ὅτι μετὰ ἀπὸ χιλιάδες, καὶ πιὸ πολλὰ ἀκόμα, χρόνια ἢ θάλασσα θὰ φάει ὅλα τοῦτα τὰ αἰγαιοπελαγίτικα νησιά. Σὰ μιὰ τέτοια κα-

Εἰκ. 3. Πεντεκάλη. Φαίνεται ἡ καταστροφή.

ταστροφή μᾶς φάνηκε ἡ Πεντεκάλη, ἰδιαίτερα σ' ὅσους τὴν εἶχαμε δεῖ πιὸ παλιά (Εἰκ. 4).

Τώρα τὰ κύματα γκρέμισαν τὰ βράχια τῆς ἀπ' τὴ σκεπὴ καὶ τὰ πλευρά τῆς. Μεγάλοι βράχοι σκεπάσανε ὅλη τὴν ὁμορφὴ σπηλιά καὶ γιὰ νὰ φτάσουμε ὡς μέσα, βαθιά, νὰ δοῦμε ὅλο τὸ κακό, εἶδαμε καὶ πάθαμε ἀπ' τὰ πεσμένα βράχια. Μόνο πίσω, πέρα μακριὰ ὡς 50 μ. ἀπὸ τὴ θάλασσα, κεῖ πού τὸ κύμα ξέσπαγε ἀπὸ πρὶν κι' ἔφτανε λίγο, μικρὸ κι' ἀδύναμο, διατηροῦταν κάτι ἀπ' τὴν ὁμορφιά τῆς. Λίγοι σταλαχτίτες. Οἱ πολλοὶ εἶχανε σπάσει κι' εἶχανε τραβηχτεῖ ἀπ' τὰ κύματα. Κι' ἔμεναν οἱ λίγοι ἐκεῖ σὰ λευκασμένες ἀπ' τὰ χρόνια πλεξοῦδες ὁμορφῆς ἄλλοτε νιᾶς.

Τίποτα δὲν ἔμεινε ἀπ' τὴ μεγάλη σπηλιά μὲ τὸ ἰσιωμένο ἀπὸ τὸ πηγαινέλα τοῦ νεροῦ πάτωμα, κι' ἐκείνη τὴν σάλα πού ἴμοιαζε σὰν κλειστὸ θέατρο γιὰ τρακόσιους θεατῆς.

Θυμᾶμαι, σὰ γυρίσαμε στὸ χωριὸ καὶ εἶπαμε τὸ νέο, μαθεύτηκε γρήγορα καὶ ἀπ' τὸ ἴδιο βράδι καὶ γιὰ μέρες μετὰ, οἱ Σκυριανοὶ μὲ ρώταγαν : «Ἔ! κυρ - Θόδωρα, γκρεμίστ' ἡ Πεντεκάλη ;» Καὶ ζήτηγαν λεπτομέρειες καὶ περιγραφές, πού σὰν τὶς ἄκουγαν, στὸ τέλος λέγανε : «Ἐτσὰ τὰ γερανιά νερὰ λογιάζω πὼς θὰ μείνανε».

Εἰκ. 4. Πεντεκάλη. Παντοῦ καταστροφή.

Τὰ «γερανιά νερά» εἶναι ἡ θάλασσα ἔξω ἀπὸ τὴ σπηλιά, μπροστὰ στὴν Πεντεκάλη, ποὺ μὲ τοὺς ἴσκιους τῶν βράχων, τὸ φῶς τοῦ ἡλίου καὶ τοὺς καθρεφτισμοὺς εἶναι μιὰ χαρὰ τῶν ματιῶν, ἓνα γιορτινὸ ἀνάλαφρο κυμάτισμα ἀπὸ πολλὲς χρωματιστὲς σηματοῦλες.

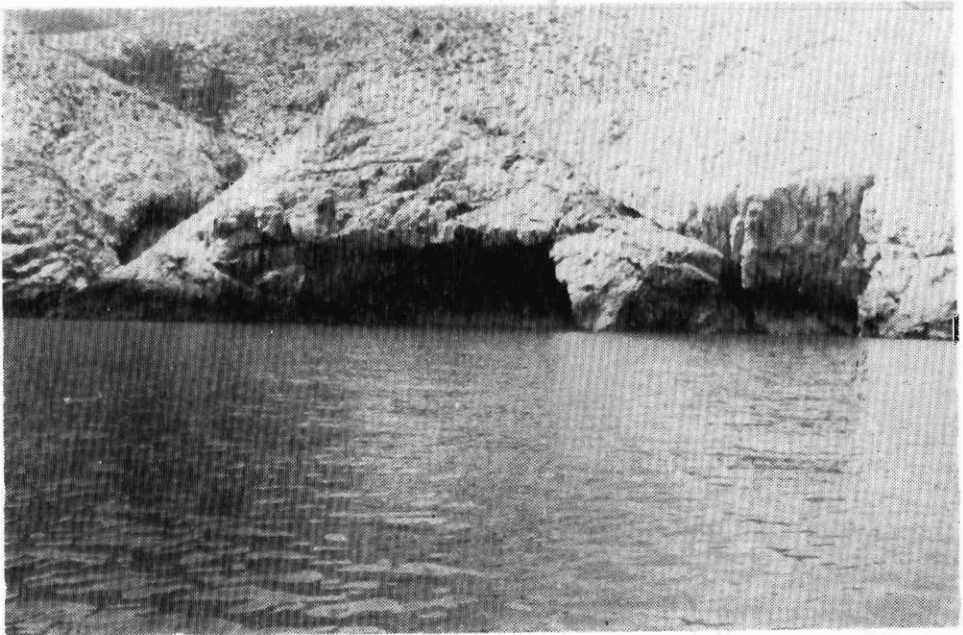
3. Μεγάλη Σπηλιά (Α. Σ. Μ. 6568).

Φύγαμε κι' ὅσο νὰ ξεμακραίνουμε, νὰ μὴ βλέπουμε τὴν Πεντεκάλη, νιώθαμε σὰ νὰ μᾶς ἔσφιγγε ἓνα χέρι τὶς καρδιὲς καὶ τὶς εἶχε κάνει τοσοδοῦλες, μιὰ σταλιά.

Σὰν ἀντικρύσαμε τὸ ἄνοιγμα τῆς Μεγάλης σπηλιάς, ἓνας φόβος μᾶς ἔκοψε τὴ λαλιά, μπάς καὶ βροῦμε κι' ἐδῶ τὰ ἴδια. "Ὅχι εὐτυχῶς. Ἡ Μεγάλη σπηλιά, ποὺ τὴν ὀνοματίσανε ἔτσι, γιατί εἶναι στ' ἀλήθεια πιὸ μεγάλη ἀπ' ὅλες τῆς σειρᾶς, εἶχε ἀντέξει στὴ μάνητα τοῦ κύματος.

Ἄλλος θαυμασμὸς μᾶς περίμενε ἐδῶ. Ἐνα τεράστιο ἀνοιχτὸ στόμα στὴ ρίζα τοῦ βράχου, κομμένο ἴσια στὸ πάνω μέρος, μὲ δυὸ μεγάλα βράχια στὰ πλαϊνά, ποὺ ξέχουν μέσα στὸ νερὸ σὰν δυὸ θεριοδαγκάνες ἀστακοῦ (Εἰκ. 5), ὀδηγεῖ σ' ἓνα στρωμένο ἴσια, ἀνηφορικὸ πέτρινο δάπεδο, ποὺ φτάνει ὡς μέσα, στὸ βάθος τῆς σπηλιάς.

Ἐκεῖ ποὺ τὸ θαλασσινὸ νερὸ δὲ φτάνει οὔτε μὲ τὰ πιὸ δυνατὰ κύματα,

Εἰκ. 5. Τὸ ἄνοιγμα τῆς Μεγάλης σπηλιάς.

οί σταλαγματιές ἔχουνε στολίσει μὲ σταλαχτίτες τὸν οὐρανὸ τῆς σπηλιᾶς. Μικροί, στρόγγυλοι, σὰ ρῶγες τοῦ σταφυλιοῦ κοντὰ ἢ μιὰ στὴν ἄλλη, σὲ κάνουν νὰ νομίζεις πὼς βρίσκεσαι κάτω ἀπὸ μιὰ κληματαριά, πού χέρι μάγισσας μαρμάρωσε τὰ τσαμπιά της, γιὰ νὰ μὴν ὠριμάσουνε. Περίεργο νὰ μὴ βλέπεις ἄλλο σχέδιο σταλαχτίτη. Εἶναι ἴσως ἰδιοτροπία τοῦ τόπου. Τοὺς εἶδαμε, τοὺς θαυμάσαμε, χορτάσαμε τὴν παραξενιὰ καὶ τὰ παιχνίδια τῆς φύσης, μὰ σὰν τοὺς πισωπλατήσαμε, γιὰ νὰ κατηφορίσουμε πρὸς τὴ θάλασσα, σταθήκαμε ἀπ' τὸ ξάφνιασμα τῆς ὁμορφιᾶς, ἀπ' τὰ χρώματα τοῦ νεροῦ. Δὲν ξέρω, γιατί οἱ Σκυριανοὶ ὄλο γιὰ τὰ γερανιά νερά τῆς Πεντεκάλης μᾶς μιλούσανε. Γιατί: Δὲν ἔχουνε δεῖ τοῦτη τὴ θάλασσα μπρὸς ἀπ' τὴ Μεγάλη σπηλιά; Εἶναι βέβαια μακρὰ, στὴ μπούκα τῆς μάνητας τοῦ τρικυμισμένου πέλαγου, κι' ἀναρωτιόμαστε μήπως δὲ φτάσανε ποτὲ ὡς ἐδῶ.

Τὸ πράσινο συνταιριασμένο μὲ τὸ βαθὺ γαλάζιο κόβεται μεριές - μεριές ἀπὸ τὰ γκρίζα καθρεφτισματα τῶν βράχων καὶ τὴ μαύρη σκιά τῆς μπούκας τῆς σπηλιᾶς. Κι' ὅλα πλουμισμένα, λές, μὲ πούλιες ἀπὸ τὸ χρῦσισμα τοῦ ἡλιοῦ στὶς μικρὲς ἀπαλὲς ρυτίδες τοῦ νεροῦ.

4. Ἄνωνμη σπηλιά (Α. Σ. Μ. 6569).

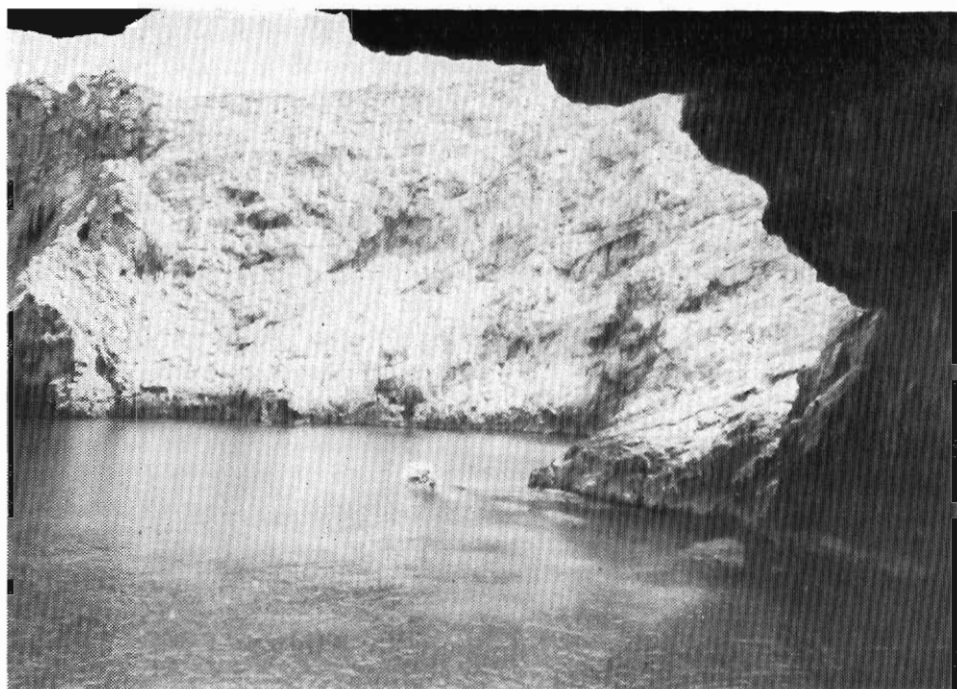
Σὰ ξαναμπήκαμε στὴ βάρκα, λέω. «Τοῦτα τὰ βράχια ὀλόγυρα πρέπει νὰ ἔχουνε κι' ἄλλες σπηλιές. Τί λέτε, καβατζάρουμε τὸ μεγάλο Κάβο, τὴν Πούντα τοῦ Βουνοῦ, νὰ ψάξουμε πιὸ μακρὰ;

ἽΟλοι κοιτάζανε μιὰ ματιὰ συναμετάξυ τους καὶ μιὰ πέρα τὸ πέλαγο, κατὰ τῆς Χιὸς τὴ μεριά. Κατάλαβα. «Δὲ βλέπω ἄλλαξοκαιριά», εἶπα μὲ ὕφος μετεωρολόγου. Τ' ἀποφασίσαμε. Ὁ «καπετάνιος» μας ἀνοιξε λίγο κι' εἶπε νὰ μαζέψουμε τὴν πετονιά, γιατί ὁ τόπος εἶναι γεμάτος βράχια πεσμένα πού βλέπαμε τὶς κορφές τους λίγο κάτω ἢ λίγο πάνω ἀπ' τὸ νερό.

Δὲ χρειάστηκε νὰ πᾶμε μακρὰ μετὰ τὸ πέρασμα τοῦ μεγάλου Κάβου. Μιὰ ἄλλη μεγάλη μπούκα πρόδινε καινούργια σπηλιά. Τὴν εἶπαμε Ἄνωνμη μιὰ καὶ κανεῖς, σὰ γυρίσαμε, δὲν ἤξερε νὰ μᾶς πεῖ τ' ὄνομά της.

Τὸ μικρὸ μας πλεούμενο δύσκολα ἔπιασε στὸ βράχο μέσα στὸ ἄνοιγμα τῆς σπηλιᾶς. Ἐνα δυνατό ρεῦμα π' ἀνέβαινε ἀπ' τὰ ριζὰ τοῦ βράχου ὄλο καὶ τὸ ἴσπρωχνε ἔξω. Ποῦ μέρος νὰ πιαστεῖς. Ὅλα τὰ χέρια χρειάστηκε νὰ γαντζωθοῦν στὸ βράχο, γιὰ νὰ βγεῖ μόνο ἕνας. Σὰν πάτησα στὴ σπηλιά καὶ τὰ χέρια ξεγατζώθηκαν ἀπ' τὸ βράχο, εἶδα τὸ μικρὸ βαρκάκι μας νὰ πισωδρομίζει γρήγορα παρασυρμένο ἀπ' τὸ ρεῦμα (Εἶκ. 6).

ἼΗ πιὸ πλούσια σὲ σταλαχτίτες ἀπ' ὅσες εἶδαμε. Μικροὶ ἀλλὰ ὁμορφοί. Κεριά κρεμασμένα, σταφυλοτσάμπια, μπιζέλια σωρός, καὶ μικρά, πλατιά καὶ κάτασπρα κομμάτια, λές κι' ἦτανε φτεροῦγες γλάρων, πού ὁ θυμὸς τοῦ πέλαγου τὶς κόλλησε στὰ βράχια τῆς σπηλιᾶς.

Εικ. 6. Τὸ βαρκάκι μας παρασυρμένο, ἀπὸ τὸ ρεῦμα μακριὰ ἀπ' τὴν εἴσοδο τῆς Ἀνώνυμης σπηλιᾶς.

Δὲν μπόρεσα νὰ μείνω πολὺ. Τὸ ἀνοιχτὸ πέλαγος καὶ τὸ δυνατὸ ρεῦμα κάνανε τὴ συντροφιά τῆς μικρῆς βάρκας νὰ μοῦ φωνάζει νὰ βιαστῶ.

Πάλι ὅλα τὰ χέρια γάντζοι στὰ βράχια. Πήδηξα μέσα. Πήραμε τὸ δρόμο τοῦ γυρισμοῦ. Ὅταν φτάναμε στὸ Μόλο, εἶδαμε χέρια, μαντήλια, ἀκόμα καὶ κουπιά ἀπ' ἄλλες βάρκες νὰ κουνιῶνται τρελά, χαρούμενα. Ἐνα παλληκάρι Σκυριανό, ἀγνατεύοντας μ' ἓνα κανοκιάλι, εἶχε δεῖ τὸ μικρὸ κόκκινο βαρκάκι νὰ παίρνει τὴ βόλτα τοῦ μεγάλου Κάβου. Τὸ λόγιασε γι' ἀποκοτιά, τόσο μικρὸ μὲ πεντε νοματέους μέσα, νὰ κάνει τέτοιο ξάνοιγμα. Τὸ φώναξε σὲ φίλους καὶ γνωστοὺς κι' ὅλα τὰ μάτια γυρίσανε κατὰ τὸν Κάβο στὸ πέλαγος. Νά, γιατί χαίρονταν τὸ γυρισμὸ μας. Τοὺς ἀνταμείψαμε τὸ βράδι μὲ τὸ βραστὸ ροφό μας καὶ τὴ σούπα του. Ἐ! πόσο οὔζο τράβηξε τοῦτος ὁ ροφὸς κάτω στὸ γιαλὸ καὶ μ' ἐκεῖνο τ' ὀλόγιομο φεγγάρι.

Τουρισμός. Ἄμποτε νὰ μποροῦσε νὰ γαληνέψει τοῦτο τὸ πέλαγο γιὰ νὰ γενοῦν σειρὲς τὰ πλεούμενα, νὰ πάρουνε γιαλὸ - γιαλὸ τὴ γραμμὴ γιὰ τοῦτες τὶς σπηλιές! Βράχοι, θάλασσα, χρώματα, ἀγριοκάτσικα καὶ σπηλιές θὰ γέμιζαν γαλήνη τὶς καρδιές, θὰ μερεῦανε τὸ νοῦ ὁποιοῦ πάγαινε κατὰ κεῖ.

Ἄμπόρετο ὁμως. Κι' ἂν τὸ πέλαγο εἶναι ἤσυχο, ποῦ νὰ μαντέψεις τί θὰ γίνῃ τὴν ἄλλη στιγμὴ. Λίγος ἀέρας, ἀλαφρὸ κῶμα, ἀλλὰ καὶ ἐπικίνδυνα ρέματα σ' ἀναγκάζουν νὰ πείς ὅτι θὰ ἔναι μεγάλη ἀποκοτιὰ νὰ στέλνεις κόσμο, δρομολόγιο, γιὰ νὰ δεῖ τις σπηλιές καὶ τις ἄλλες ὁμορφιές. Ἔτσι μόνες θὰ μνέσκουν πάντα, ἐξὸν ἀπὸ λίγους θαρρετούς, ποῦ θὰ τις βλέπουνε καὶ θὰ τις χαίρονται.

Β'. Σπηλιές τῆς στεριᾶς.

1. Τ' Καλικατζάρου τὸ π' δάρι (Α. Σ. Μ. 1876).

Ἐνας δρόμος ποῦ ξεκινᾷ ἀπὸ τὸ χωριό, φαρδὺς στὴν ἀρχή, φτάνει ὡς τὴν Ἀναβάλ'σα, πηγὴ μὲ ἄφθονο νερὸ ποῦ ξεπερετάει ὅλο τὸ χωριό. Στενεύει μετὰ καὶ πάει συνέχεια σὰν καλὸ εὐκολοπάτητο μονοπάτι, ὡς τὸ μύλο τοῦ Κωσταντῆ τ' Παντελῆ, ποῦ ἔναι φωλιασμένος μέσα στὴ μικρὴ ρεματιὰ. Μισὴ ὥρα θές νὰ φτάσεις ὡς ἐκεῖ. Τοῦτο τὸ μονοπάτι πάει συνέχεια μέχρι τὸ Μαυρουνά καὶ τὴν Παναγιὰ τῆ Λυμπιανῆ.

Κατάντικρυ στὸ μύλο εἶναι ἡ σπηλιὰ, στὰ πόδια τοῦ λόφου ποῦ τότε λένε Μαυρουνά, ἀντίκρυ στὸ λόφο τῆς Ἀτσιπόλης ποῦ ἔναι πάνω ἀπ' τὸ υἶλο. Ὅλο κι' ὅλο τὸ ὑψόμετρο τῆς σπηλιᾶς φτάνει τὰ 70 μ. ἀπ' τὴ θάλασσα.

Ἡ σπηλιὰ. Ἄν ὁ μυλωνάς δὲν εἶχε κλείσει μὲ ξερολιθιά τὸ ἄνοιγμα (Εἰκ. 7), δὲ θὰ τὴν ἔλεγες σπηλιὰ, μὰ ἓνα σκέπαστρο μεγάλο, ἄξιο νὰ προστατέψῃ τὸν τσοπάνη μὲ τὸ μουλάρι του καὶ καμιὰ πενηνταριά γίδια, ἀπὸ μιὰ ξαφνικὴ βροχὴ (Εἰκ. 8).

Πέτρωμα «λατυποπαγές» τὸ λένε οἱ εἰδικοί, ἀφοῦ δὲ βλέπεις παρὰ μικρὸς καὶ μεγάλες πέτρες συγκολλημένες ἀπ' τὰ χρόνια σὲ μιὰ μάζα.

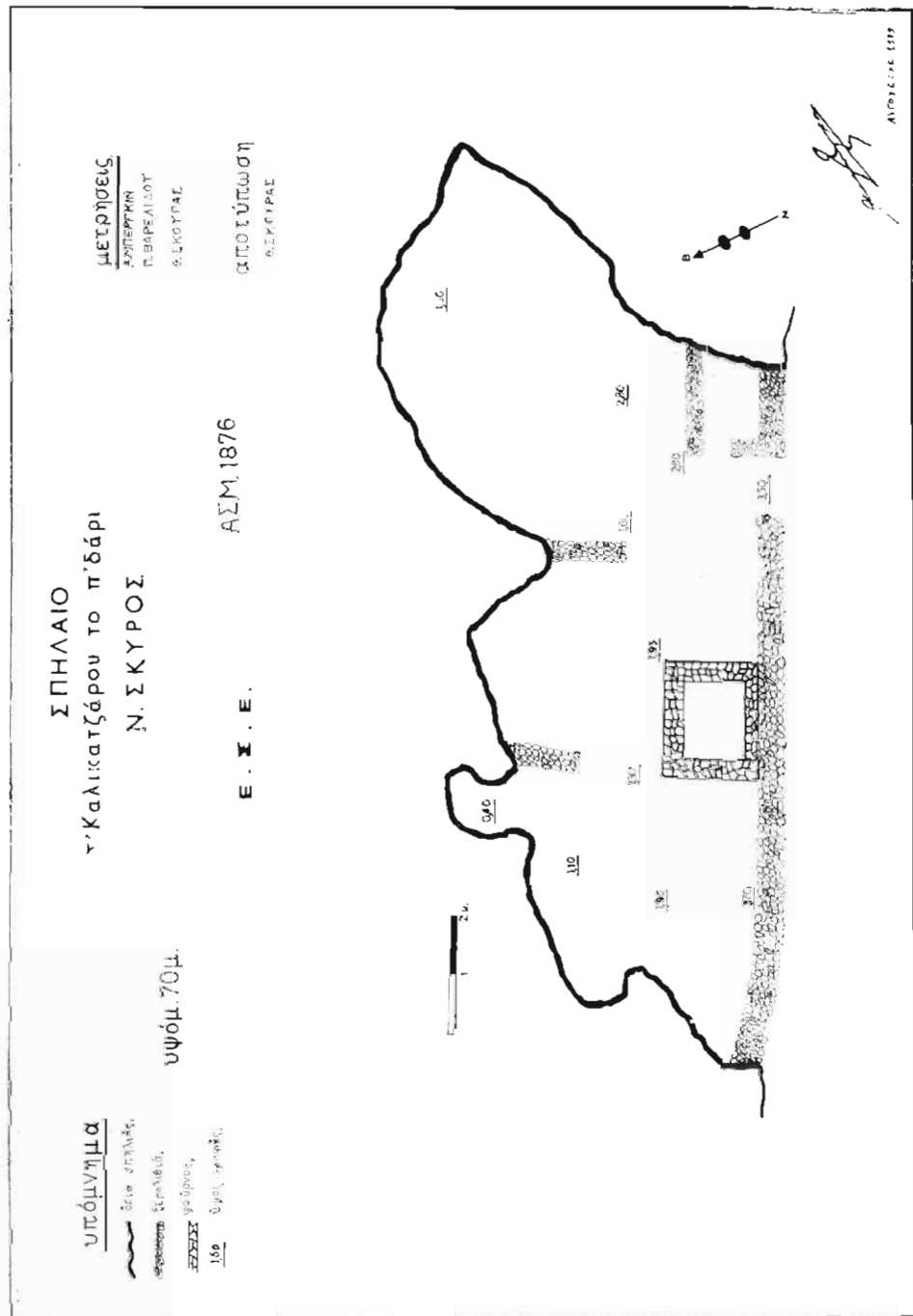
Σὰ μετρήσεις τὴ σπηλιὰ, δὲν ξεπερνᾷ τὰ 15 μ. τὸ μᾶκρος τῆς καὶ τὸ μεγαλύτερο φάρδος τῆς τὰ 4 μ. Ὅσο γιὰ ὕψος, φτάνει ἀπὸ 1,10 ὡς 3,50 μ.

Πᾶνε πολλὰ χρόνια ποῦ πῆρε τὴ σπηλιὰ ὁ μυλωνάς, τὴν ἔκλεισε μὲ ξερολιθιά 12 μ. μᾶκρος καὶ τὴν ἔχει στὴ δούλεψή του μπαινοβγαίνοντας ἀπὸ μιὰ στενὴ, 1 μ., πόρτα ποῦ τῆς ἔχει φτιάξει καὶ φεγγίτη στὸ πάνω μέρος.

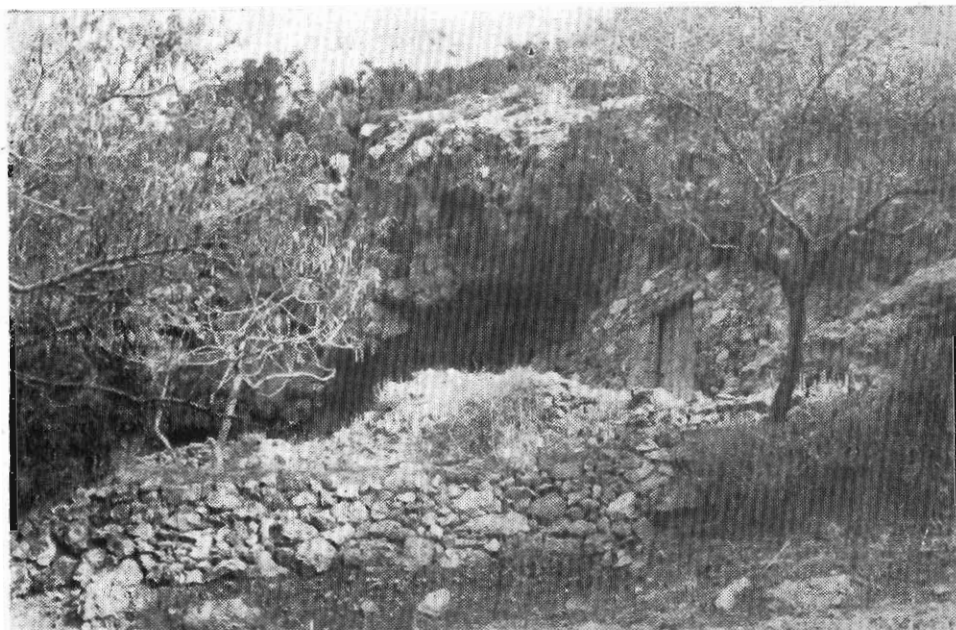
Ἐκεῖ, μέσα στὴ σπηλιὰ, ὁ μυλωνάς ἔχτισε τὸ φοῦρνο του (Εἰκ. 9), ποῦ τὸν βλέπεις στ' ἀριστερὰ σου μόλις μπεῖς, κολλημένο ἀπὸ μέσα στὴν ξερολιθιά. Γιὰ τοῦτο ὅλη ἡ σπηλιὰ εἶναι κατὰμαυρη, καπνισμένη.

Στὰ δεξιὰ, μέσ' ἀπ' τὴν πόρτα ἔχει φτιάξει ἓνα μικρὸ καμαράκι ποῦ βάζει τὰ νιογέννητα κατσικάκια γιὰ πιότερη προφύλαξη.

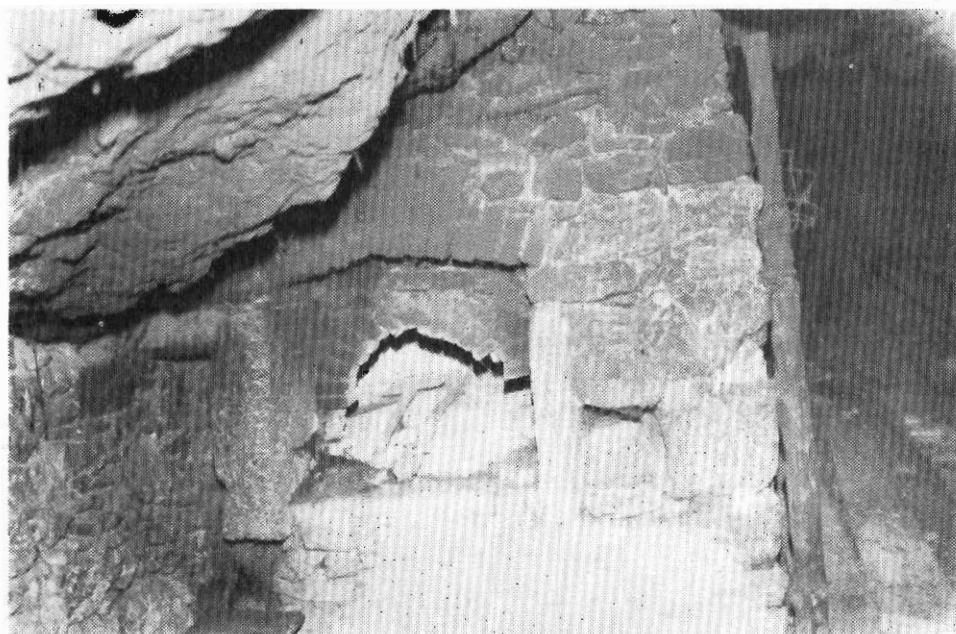
Μὲ δυὸ χαμηλὰ τοιχάκια, ἀπὸ ξερολιθιά κι' αὐτὰ, ἔχει χωρίσει ὅλη τὴ σπηλιὰ σὲ τρία κομμάτια. Τὸ ἀνατολικὸ καὶ τὸ δυτικὸ τὰ ἔχει γιὰ μαντρί, ἐνῶ

Εικ. 7. Κάτοψη της σπηλιάς τ' Καλικατζάρου τὸ π' δάρι.

Εικ. 8. Ἡ κλεισμένη με ξερολιθιά εἰσοδος τῆς σπηλιάς.

Εικ. 9. Ὁ φοῦρνος μέσα στὴ σπηλιά.

στο μεσαίο είναι ο φούρνος, το μικρό μαντρί των νιογέννητων κατσικιών και ένα σωρό άλλα πράματα φυλαγμένα εκεί.

Λαογραφία. Τίποτα δὲ σοῦ λέει τούτ' ἢ σπηλιά σάν εἶσαι σπηλαιολόγος κι' ἔχεις δεῖ ἄλλες κι' ἄλλες, μικρὲς καὶ μεγάλες καταστόλιστες. Ὅμως γιὰ τοὺς Σκυριανούς τούτ' ἢ μικρὴ τρύπα τῆς γῆς ἔχει μιὰ ἱστορία. Ἐνα παραμῦθι πού ὄλοι τὸ ξέρουνε καὶ πού τοὺς κάνει, ὅταν βρεθοῦνε σ' αὐτὸ τὸ μέρος νύχτα, νὰ βιάζονε τὰ βήματά τους καὶ νὰ γυρίζονε τὰ μάτια ἀλλοῦ, δῶθε, στὴν ἄλλη πλευρὰ κατὰ τὸ λόφο τῆς Ἀτσιπόλης.

Τούτη ἢ σπηλιά, λένε, εἶναι ἢ τρύπα πού μπαινοβγαίνουνε οἱ Καλικάτζαροι στὴ φωλιά τους πού ἔναι μέσα στά κατάβαθα τῆς γῆς.

Ὅταν μποῦνε τὰ Δωδεκάμερα, ὄλοι, μαζί μὲ τὸν ἀρχηγό τους, βγαίνουνε μέσα στὴ σπηλιά κι' ἀπ' ἐκεῖ ὀρμᾶνε στὸ μύλο. Ἔ! τί κακὸ γίνεται. Χύνουνε τὸ στάρι, ἀνακατεύουνε τ' ἀλεύρι, πασαλείβονται, χοροπηδᾶνε καὶ οὐρλιάζονε ἔτσι πού ἔναι φόβος καὶ τρομάρα. Ὅλα τοῦτα τὰ καμώματα τὰ κάνουνε ψάχνοντας νὰ βροῦνε τὴ μυλωνοῦ, τὴ γυναίκα τοῦ μυλωνᾶ, πού βουλήθηκαν νὰ τὴν πάρουνε μαζί τους, ἐκεῖ βαθιὰ μέσα στὴ γῆς νὰ περετάει τὸν ἀρχηγό τους.

Τοῦτο τὸ κακὸ δὲ γίνεται πρώτη φορά. Ἀπὸ παλιά ἔτσι γίνεται κι' ὁ μυλωνᾶς τὸ ξέρει καλὰ κι' ἀνήμπορος νὰ τὰ βάλει μὲ τοὺς Καλικατζαρέους, μόλις μποῦνε τὰ Δωδεκάμερα, κρύβει καλὰ τὸ στάρι, φορτώνει τὸ ἀλεύρι στὸ μουλᾶρι καὶ παίρνει τὴ φαμίλια του καὶ τρέχει γραμμὴ στὸ χωριό. Φυλάγεται ἀπὸ τοὺς μακρονούρηδες καὶ καρτεράει τὰ λαλήματα τῶν πετεινῶν γιὰ νὰ ξεθαρρέψει. Γιατί, λέει, πρῶτα λαλεῖ ὁ μαῦρος πετεινός, μετὰ ὁ κόκκινος, πού κάνει τοὺς Καλικατζαρέους νὰ φεύγουνε γρήγορα, γιὰτί σὰ λαλήσει κι' ὁ ἄσπρος πετεινός τότε τοὺς βρίσκει ἢ μέρα καὶ πᾶνε καλιὰ τους.

Μιὰ χρονιά, σὰ βγήκανε στὴ σπηλιά, ἢ γυναίκα τοῦ ἀρχηγοῦ κυριεύτηκε ἀπὸ τοὺς πόνους τῆς γέννας. Ξαπόστειλε ὁ ἄντρας τῆς δυὸ - τρεῖς νὰ βροῦνε τὴ μαμή, πού, σάν τὴ φέρανε στὴ σπηλιά, τῆς λέει :

«Κοίτα καλὰ, κυρὰ μαμή, γὼ θέλου νὰ ἔναι ἀγόρι. Ἔτσι καὶ μοῦ βγάλεις τσουπί, θὰ σὲ κάνω κομμάτια σένα καὶ τὴν Καλικατζαρίνα».

Φόβος καὶ τρομάρα κυρίεψε τὴ μαμή καὶ τὴ λεχῶνα σὰ γεννήθηκε κορίτσι. Γρήγορα δούλεψε τὸ μυαλὸ τῆς μαμῆς. Παίρνει τὸ κερὶ πού φεγγε στὸ μονοπάτι, ὅταν ἐρχόταν, τὸ χουχουλιάζει νὰ ζεσταθεῖ, τὸ πλάθει στὶς χούφτες τῆς καὶ φτιάχνει ἕνα «πουλάκι» πού τὸ ἔβαλε στὸ κορίτσι.

Τὸ ἔδειξε στὸν ἀρχηγό. Κεῖνος τὸ πίστεψε.

Ἔλα ὅμως πού ὅταν στὴ χαρὰ του ὁ πατέρας χόρευε τὸ «γιό του», τὸν κανάκευε καὶ τὸν πέταγε ψηλά, ἔπεσε τὸ κερένιο «πουλάκι». Θεριὸ ἀνήμερο ὁ Καλικάτζαρος κίνησε μ' ὄλους μαζί νὰ προκάνει τὴ μαμή, πού τὸ ἔχε σκάσει βιαστικὰ καὶ μὲ βῆμα γρήγορο εἶχε γυρίσει στὸ χωριό. Ἦθελε νὰ τὴν

κομματιάσει καθώς τῆς τὸ ἄταξ καὶ καθώς τοῦ ἄλεγε τὸ καλικατζαρέικο πεῖσμα του κι' ὁ θυμὸς του.

Πάνω στὴ βιάση του ὁμως ἔπεσε στὴ ρεματιά κι' ἔσπασε τὸ ποδᾶρι του. Γλύτωσε ἡ μαμή. γιατί ἡ νύχτα ἔφευγε μὲ τὸ χασομέρι τους καὶ ἀλλήσε ὁ μαῦρος πετεινός, ἀλλήσε κι' ὁ κόκκινος πετεινός, ἀλλὰ κι' ὁ ἄσπρος. Μὲ τοῦτο τὸ λάλημα οἱ Καλικατζαρέοι τὸ βάλανε στὰ πόδια κι' ὅπου φύγει - φύγει. Πέσανε στὴν τρύπα τους νὰ κρυφτοῦνε κι' ἀπόμεινε μονάχα ἔξω ἀπὸ τὴ σπηλιά τὸ σπασμένο ποδᾶρι τοῦ ἀρχηγοῦ τους κι' ὁποῖος περνᾶει ἀπ' ἐκεῖ τὸ βλέπει.*

Γιαυτὸ πῆρε τ' ὄνομα τοῦτο τὸ μέρος καὶ μαζί κι' ἡ σπηλιά.

Εἶν' ἓνας βράχος μακρουλὸς κεῖ κοντὰ πού τὸν δείχνουνε οἱ Σκυριανοὶ γιὰ τ' Καλικατζάρου τὸ π' δᾶρι.

2. Ὁριοπλοῦμ' ἡ Β' νοσπηλιά. (Α. Σ. Μ. 6571),

Ἱστορικό. Τὸ μοναστήρι τ' Ἄη - Γιώργη δὲν ἔχει μόνο τὰ περισσότερα καὶ τὰ καλύτερα χωράφια στὴ Σκύρο. Ἐχει μελίτσια, ἔχει πρόβατα, ἔχει κατσίκια, πολλὲς χιλιάδες. Τούτῃ τῆ χρονιά ὁ καλόγερος διάταξε τοὺς τσοπάνηδες νὰ μαζέψουνε τὰ κατσίκια γιὰ τὸ κούρεμα.

Γύρα ὅλο τὸ νησί φέρανε κι' ὅταν ζωγρίσανε ὅλες τὶς χιλιάδες τὰ ζωντανά, δὲ βγαίνανε σωστὰ στὸ μέτρημα. Λογαριάζανε καὶ ξαναλογαριάζανε μὰ κάπου τέσσερεις κατοσταριὲς τοὺς λείπανε.

Ἐξω πάλι οἱ τσοπάνηδες νὰ χτενίσουνε τὸ Βουνό, νὰ βροῦνε τὰ κατσίκια. Ἐνας τους, ὄντας ψηλά, κοντὰ στὸ ξωκλήσι τ' Ἄγι - Ἀρτεμιοῦ εἶδε πέρα μακρὰ πάνου ἀπ' τὸ Νυφάτσι, κοπαδιαστὰ νὰ σέρνουν κατὰ τὰ ψηλά τὰ κατσίκια. Ξαφνιάστηκε καὶ ροβολώντας γοργά - γοργά κατὰ κάτω νὰ τὰ προκάνει, σκέφτηκε πὼς κάποια σπηλιά πρέπει νὰ ἴναι ἐκεῖ κι' εἶχανε κρυφτεῖ ὅλα μαζί. Σὰ ζώγρισε τὰ ζᾶ καὶ τέλεψε καὶ μὲ τούτῃ τῆ δουλιὰ, πῆγε κι' ἔψαξε τὸ μέρος. Τῆ βρῆκε τῆ σπηλιά πού κανένας δὲν τὴν ἤξερε ὡς τότε. Τῆ θαύμασε γιὰτ' εἶν' ὠραία, μὰ δὲ μίλησε σὲ κανέναν γιὰ δαύτῃ. Εἶναι κουμπιρόπουλό μου κι' ἤξερε ὅτι θὰ πάγαινα στὸ νησί γιὰ τὶς σπηλιές. Μοῦ τὸ εἶπε ὁμως τὴν τελευταία μέρα. Μόλις πού προκάνουμε νὰ τῆ δοῦμε.

Προσδιάρηση. Φτάσαμε ἀνατολικά ἀπ' τ' Ἀχίλλι, φορτώσαμε τὰ σύνεργα στὰ ζῶα καὶ πήραμε τὸν ἀνήφορο. Σὲ λίγη ὥρα ἤμασταν 150 μ. ψηλά σ' ἓνα μικρὸ πλάτωμα. Ἐδῶ ἀφήσαμε τὰ ζῶα. Κακοτράχαλο πὶὸ πάνω τὸ μέρος καὶ δὲ μποροῦν οὔτε τὰ μουλάρια νὰ περπατήσουν. Φορτωμένοι κάναμε μιὰ-

---

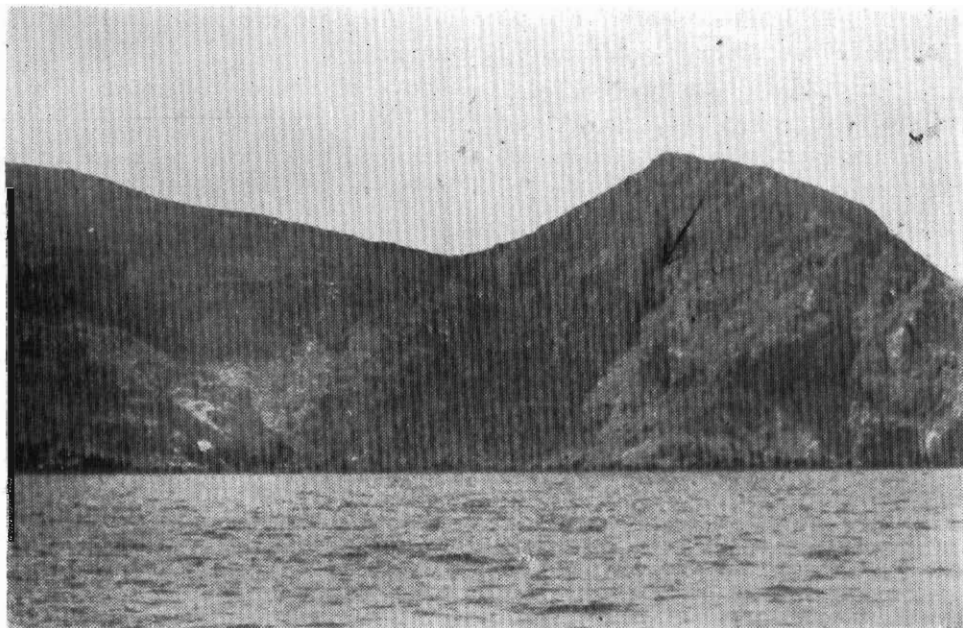
* Τούτῃ τῆ λαογραφικῆ διήγηση τῆ χρωστᾶμε στὴ δασκάλα κ. Ἀγγελικὴ Κυριαζή - Μπουρνέλου, πού τὴν εὐχαριστοῦμε πολὺ.

μισή ώρα ως να φτάσουμε στα 210 μ ύψος, γιατί χωρίς βοήθεια ό ένας μέ τόν άλλο δέν ήτανε μπορετό νά προχωρήσουμε. Πήραμε δυό ανάσες έδω και μετά άρχισαμε νά κατεβαίνουμε ένα βασανιστικό κατήφορο ώσπου φτάσαμε στα 100 μ. πάνου άπ' τή θάλασσα, στα χείλη ενός γκρεμοϋ (Εικ. 10).

Ή σπηλιά. Ένας-ένας με προσοχή σκαφαλώσαμε σ' ένα βράχο. Κάτω 100 μ. ή θάλασσα. Έτσι βρεθήκαμε στο άνοιγμα τής σπηλιās.

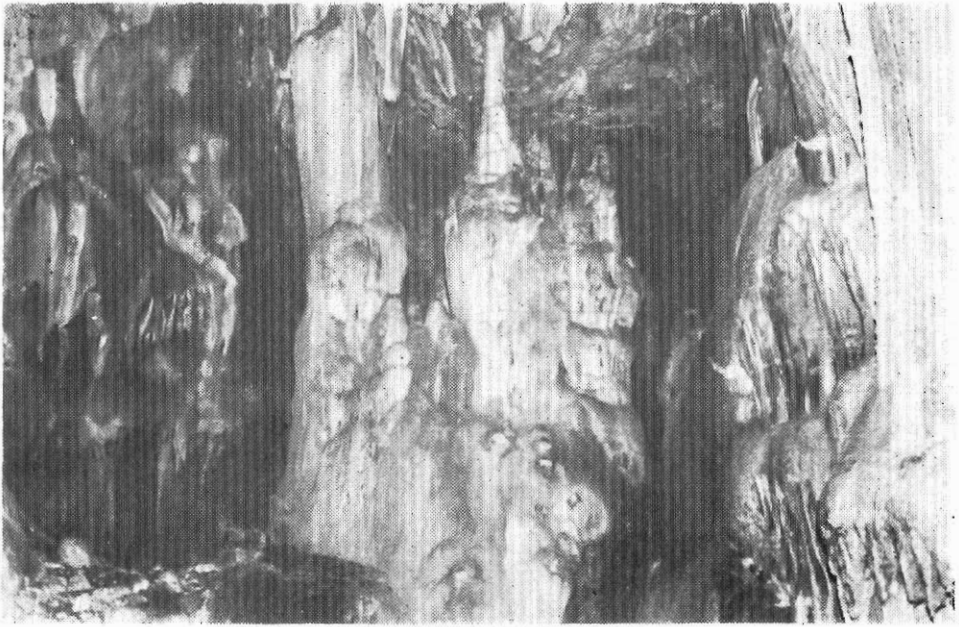
Τά 12 μ. φτάνει στο πλάτο και στο ύψος τοϋτο το άνοιγμα κι' έχει μπροστά κάτι μεγάλα βράχια, λές και χέρι δράκου τά 'βαλε κεί για νά προφυλάξει το έβγα τής σπηλιās, νά μη πέφτει ίσα στο γκρεμό. Έ! ψυχή μου μιá σάλα πού 'ναι δώ. Μέχρι 14 μ. μάκρος και ψηλή μέχρι 18 μ., καταστόλιστη μ' ένα σωρό σταλαχτίτες και σταλαγμίτες, κολόνες και κρεμαστοϋς μπερντέδες, μικροϋς και μεγάλους, άσπρους, κοκκινωποϋς και καφετιοϋς (Εικ. 11). Στο βάθος ξεχόνονται από ψηλά κάτι μαρμαρωμένοι καταρράχτες, πού λές και πετρώσανε ακόμα και οί άφροί τών νερών τους.

Στά δεξιά, στο βάθος ένα στενό πέραςμα άνάμεσα σε κολόνες και σταλαχτίτες σε βγάζει σ' έναν εξώστη. Τί θαδμα, νά βλέπεις άπ' εκεί μιá άλλη μεγάλη σάλα, ακόμα πιό πολϋ πλουμισμένη με κάθε λογής κρύσταλλα. Εί-ναι κάπου 6 μ. πιό χαμηλά. Μπροστά μας μιá θεριοκολόνα πού θέλει δυό

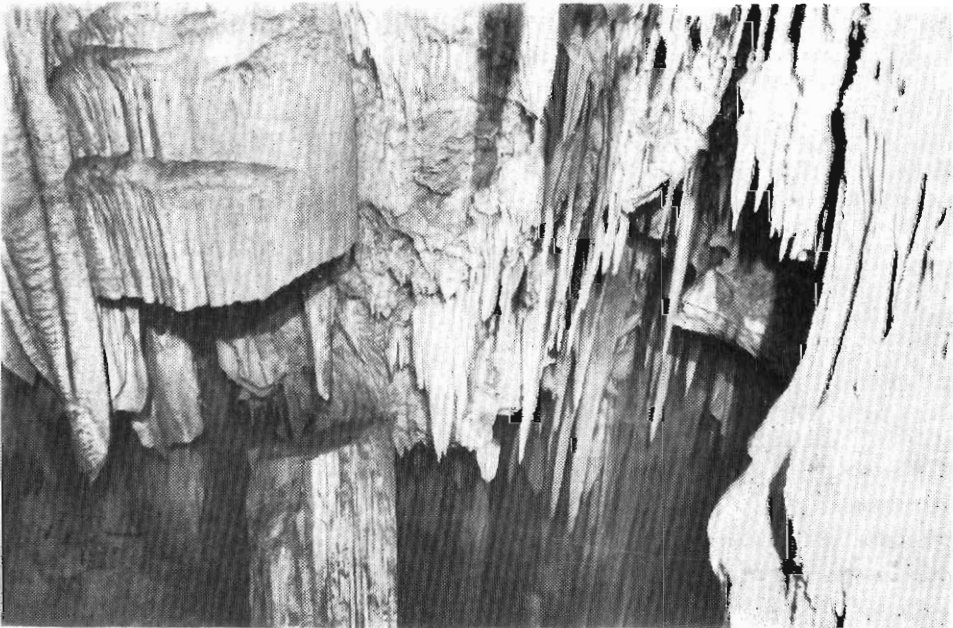

Εικ. 10. Ή θέση τής σπηλιās.

Είκ. 11. Στολισμός στην πρώτη αίθουσα.

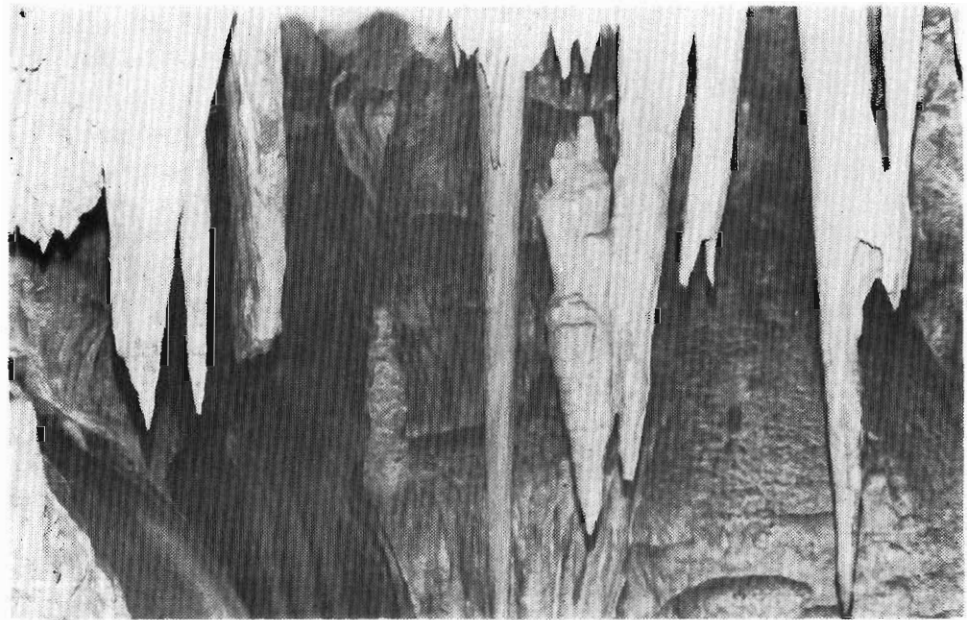
Είκ. 12. Ή σπασμένη κολόνα.

άντρες για να την αγκαλιάσουνε, έκανε το πάτωμα να μην άντέξει το βάρος της. Βούλιαξε κι' ή κολόνα κόπηκε από ψηλά, λές με νυστέρι γιατρικό, και κείτεται τώρα κει μισογερμένη (Εικ. 12). Πάνωθ' της ή κομμένη κεφαλή της και γύρω μύρια κρεμασμένα σπαθιά, γλώσσες μαρμάρινες κι' ένα πλήθος άλλα στολίδια. (Εικ. 13).

"Όπου να γυρίσεις το κεφάλι, το φως όλο και κάτι άλλο όμορφο έχει να σου δείξει. Όμως ό χρόνος μάς κυνηγάει. Μιά άλλη φορά να ξανάρθουμε. Να κάνουμε κατασκήνωση μέσα στη σπηλιά. Ποϋ χώρος έξω. Δυό μέρες, αν φτάσουνε, για να τή δοϋμε όπως πρέπει. Τ' άποφασίσαμε. "Υστερα έχει και κάτι τρύπες εδώ κι' εκεί. Ίσως να συνεχίζει σ' άλλες μικρές ή μεγάλες αίθουσες. Ποιός ξέρει...

Στο γυρισμό είπαμε τα νέα στο χωριό. Ζητήσαμε από το Σύλλογο των Σκυριανών να τής δώσουν ένα όνομα. Σκεφτήκανε πολύ, κουβεντιάσανε, αλλά στη γνώμη του Καθηγητή - Λαογράφου Σταμάτη Καρατζά συμφωνήσανε. 'Η σπηλιά είναι ωραία στολισμένη και βρίσκεται στο Βουνό, όπως άπλά λένε τον Κόχυλα οί Σκυριανοί. Τήν είπανε «'Ωριοπλούμ'δη Β'νοσπηλιά». Τ' όνομα τής έμεινε.

Τουρισμός. "Έτσι ωραία πλουμισμένη και μεγάλη τούτ' ή σπηλιά μπορεί να γίνει θέαμα για πολλούς. "Ένας δρόμος και μετά σκαλοπάτια φτά-

Εικ. 13. Σταλαχτίτες στη δεύτερη αίθουσα.

νουμε, χωρίς δυσκολία, ως εκεί. Ἄλλὰ ὡς περιμένουμε, νὰ ξαναπᾶμε, νὰ τὴ δοῦμε καλύτερα. Μπορεῖ ἀπ' ἄλλου, ἄλλο ἄνοιγμα νὰ κάνει πιὸ εὐκολα τὰ πράματα.

3. Σπηλιὰ τοῦ Καρακασάνη. (Α. Σ. Μ. 1867).

Ἄπ' τὴν ἄλλη μεριά τοῦτου τοῦ βράχινου ὄγκου, στὸ νοτιὰ τοῦ ὄρμου Νυφάτσι, βρίσκεται τοῦτ' ἡ σπηλιὰ, 110 μ. πιὸ ψηλὰ ἀπ' τὴν θάλασσα. Θὲς μιὰ ὥρα περπάτημα ἀπ' τ' Ἀχίλλι ὡς νὰ φτάσεις ἐκεῖ (Εἰκ. 14).

Ὅλοι τὴν ξέρουνε στὴ Σκύρο. Εὐκολα πατιέται ὁ τόπος. Χωρὶς δυσκολία μπαίνεις στὴ σπηλιὰ. Γιαυτὸ καὶ ἡ μεγάλη καταστροφή. Τίποτα δὲν ἔχει μείνει ὄρθιο. Παραξενεύεσαι γιὰ τὴ δύναμη ποὺ χρειάστηκε νὰ κοπεῖ κολόνα μὲ ὀγδόντα πόντους διάμετρο.

Τ' ἄνοιγμά της 6,50 μ. καὶ ψηλὸ μέχρι τέσσερα μέτρα, εἶναι τὸ πιὸ πολὺ φραγμένο μὲ μεγάλα βράχια (Εἰκ. 15).

Μιὰ μεγάλη σάλα μέχρι 25 μ. μᾶκρος καὶ 16 μ. πλάτος, ποὺ ὁ οὐρανὸς της εἶναι ψηλὸς ἀπὸ 1,40 μ. μέχρι καὶ 14 μ., ἀνοίγεται μπροστὰ σου, γεμάτη βράχους καὶ πάνω τους σωρὸς οἱ σπασμένοι σταλαχτιῖτες κι' οἱ κολλημένες βάσεις ἀπὸ κολόνες καὶ σταλαγμίτες καταστραμμένους. Πάνε χρόνια ποὺ ἔγινε τοῦτ' ἡ μεγάλη καταστροφή, ἀφοῦ ὅλα τοῦτα τὰ κομμάτια ξανακολλήσανε γερὰ πάνω στὰ βράχια.

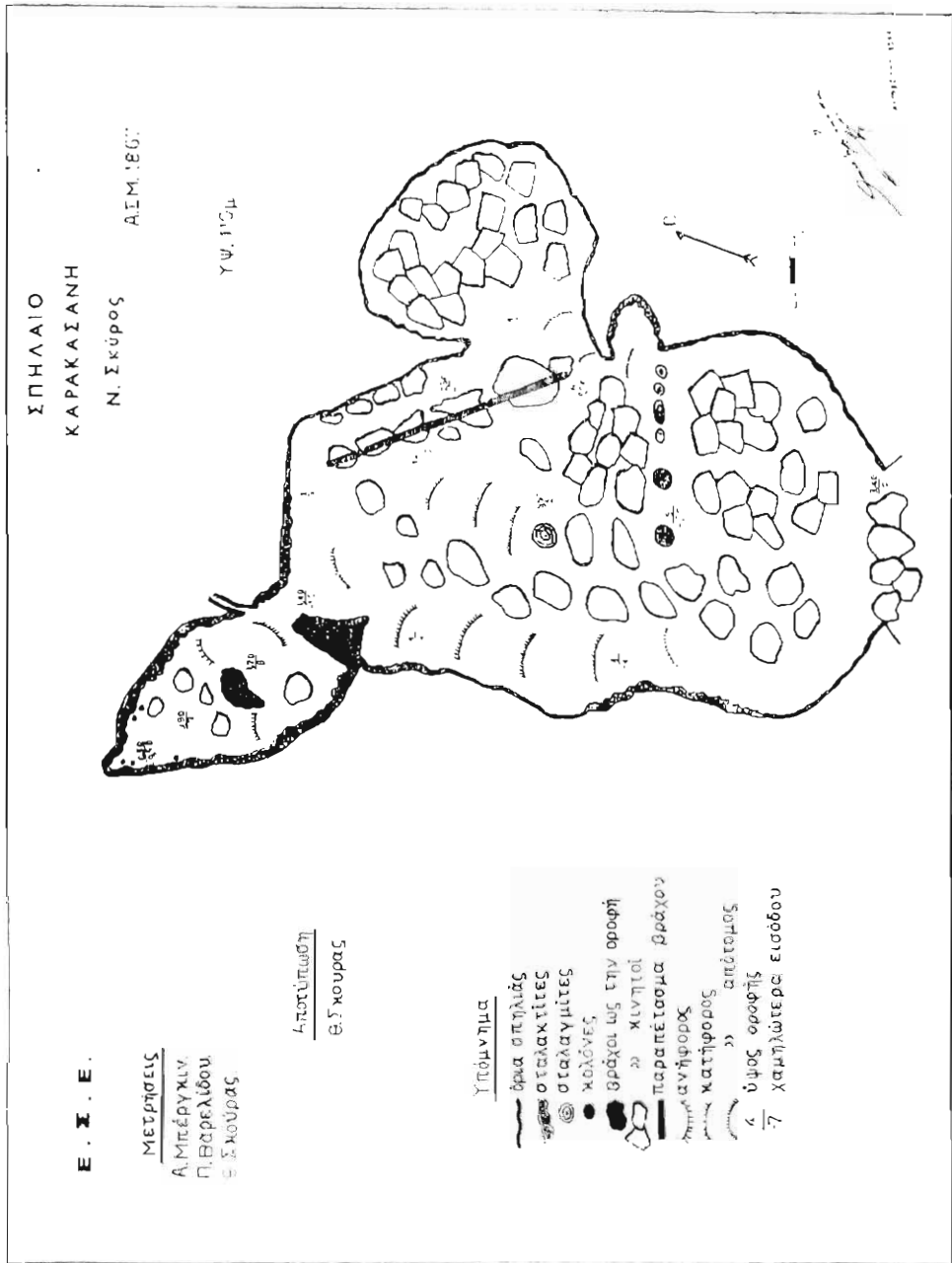
Προχωρώντας στὰ μισὰ τοῦτης τῆς σάλας, ἀρχίζεις νὰ δροσίζεσαι μὲ τὶς σταλαματιῖδες ποὺ πέφτουνε ἀπὸ ψηλὰ. Τὰ βράχια γλυστᾶνε. Προσοχή.

Τί θὰ ἔτανε ἡ σπηλιὰ πρὶν τὴν καταστροφή τὸ μαρτυρᾶνε τὰ χρώματα. Ἄπαλὸ τριανταφυλλί στὴν ἀρχή, γίνεται γκριζο μετὰ καὶ τελειώνει στὸ καφέ, ἐκεῖ στὸ βάθος ποὺ δὲν ἔφτασε ἡ καταστροφή.

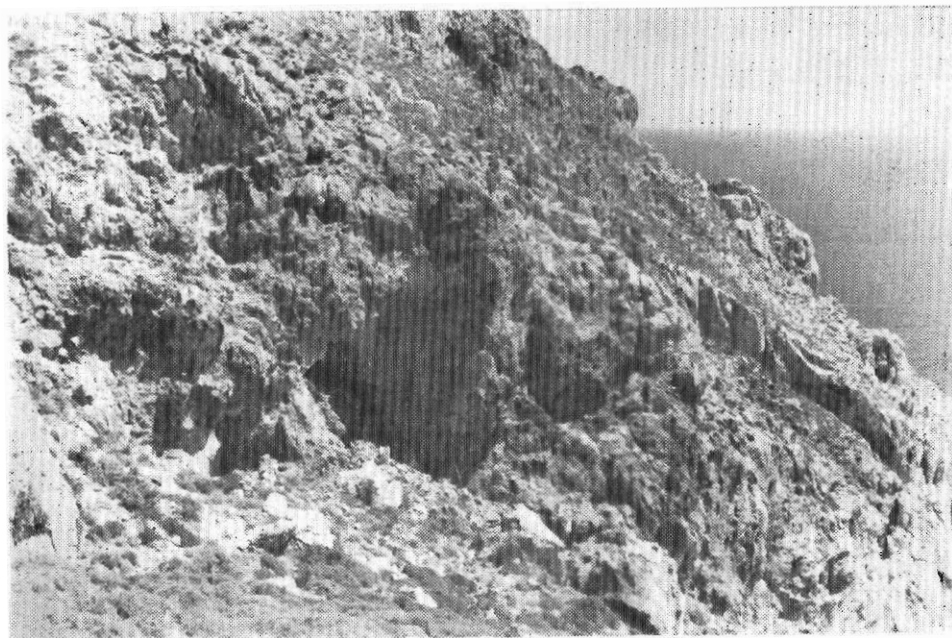
Ἐκεῖ ποὺ τελειώνουνε τὰ 25 μ. βρίσκεσαι μπρὸς σ' ἓνα θαῦμα. Ἄπὸ ψηλὰ, πάνω ἀπὸ 14 μ. εἶναι κρεμασμένος ἓνας ἴσιος μονοκόμματος βράχος, ποὺ ἔχει πλάτος 11 μ. κοντὰ, καὶ φτάνει καναδυὸ μέτρα πρὶν ἀπὸ τὸ πάτωμα ἀκουμπώντας πάνω σὲ μεγάλα βράχια ποὺ ἔναι βαλμένα στὴ σειρά, λές, γιὰ τοῦτο τὸ σκοπὸ (Εἰκ. 16).

Πίσω ἀπ' αὐτὸ τὸ βράχινο παραπέτασμα καὶ μέχρι τὸ βράχο ποὺ τελειώνει ἡ σπηλιὰ, ἓνας διάδρομος ἀπὸ 1,80 — 2,50 μ. πλατύς, γεμάτος μεγάλες πέτρες, σὲ βγάζει, ἂν τὸν περπατήσεις, σὲ μιὰ ἄλλη σάλα, ποὺ εἶναι πιὸ ἀνατολικά, στρόγγυλη σχεδόν, γεμάτη μικρὲς καὶ μεγάλες πέτρες. Τοῦτη ἡ σάλα καὶ ὁ διάδρομος εἶναι τὰ μοναδικὰ μέρη τῆς σπηλιᾶς, ποὺ δὲν ἔχουνε ἴχνος σταλαχτιῖτη.

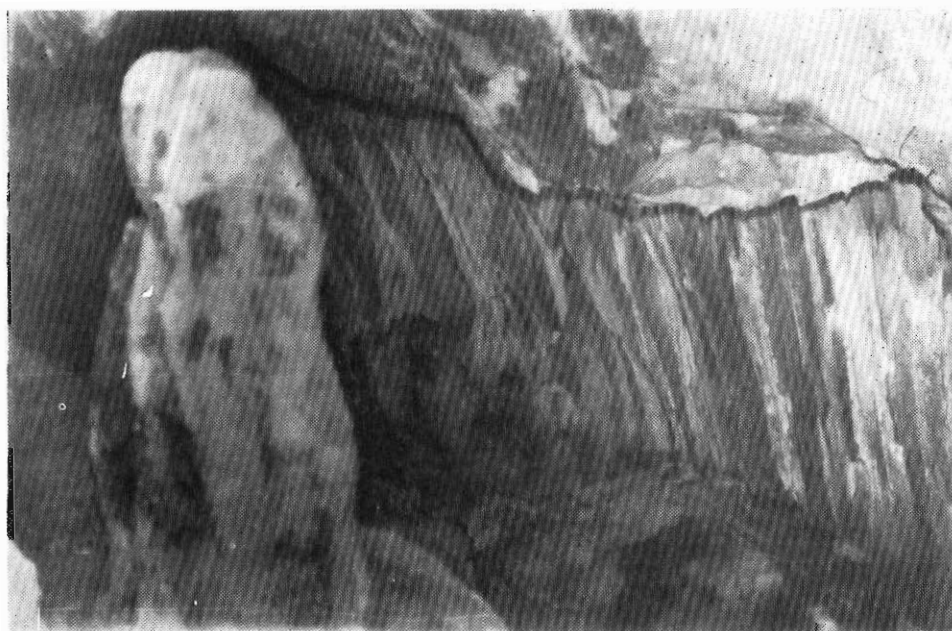
Ἄν περάσεις ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά τὸ διάδρομο, λίγο δυτικά, ἓνας βράχος ποὺ φτάνει ὡς πάνω, ἀφήνει ἓνα πέρασμα κάπου 1,30 μ., χαμηλοτάβανο ὡς 1,40 μ., ποὺ σὲ βγάζει στὴν ἄλλη, τὴν πιὸ μικρὴ ἀπ' ὅλες, σάλα, ἀλλὰ

Είκ. 14. Κάτοψη τής σπηλιάς του Καρακασιάνη.

Εικ. 15. Είσοδος της σπηλιᾶς Καρακασάνη.

Εικ. 16. Τὸ βράχινο παραπέτασμα.

τήν πιό στολισμένη. Ἐδῶ τὸ σκοτάδι εἶναι τέλειο καὶ δὲ φτάσανε οἱ γκρεμιστάδες νὰ χαλάσουνε τοὺς σταλαχτίτες.

Ἐνας βράχος τὴ χωρίζει στὰ δυὸ ἀφήνοντας ἀπ' τὴ μιὰ καὶ τὴν ἄλλη περάσματα. Κοντὰ στὸ δεξιὸ πέρασμα μιὰ στενὴ τρύπα, ποὺ δὲ χωράει ἄνθρωπος, συνεχίζεται σὲ πηγᾶδι.

Μικρὲς κολόνες, κεριὰ ἀνάστροφα κρεμασμένα, μαργαριτάρια καφετιὰ καὶ σχήματα, σχήματα πολλὰ καὶ διάφορα, μικρὰ ὡς λιλιπούτεια ἀποζημιώνουν τὰ μάτια, μετὰ τὴν καταστροφὴ ποὺ ἀντικρύσανε. Σὲ μιὰ μεριά ἔνα κατάσπρο λακκάκι μὲ μικρὰ ἄσπρα μαργαριτάρια.

Ἐδῶ μόνο βρήκαμε δολιχοπόδα. Πιὸ ἔξω ἦτανε καὶ ἀράχνες

Τουρισμός. Σπηλιὰ ποὺ εὐκόλα μπορεῖς νὰ πᾶς κι' ἀκόμα πιὸ εὐκόλα νὰ φτιάξεις δρόμο. Πλάτωμα μπροστὰ νὰ κάνεις ὅ,τι θέλεις. Τί νὰ δεῖς ὁμῶς; Τίς καταστροφές;

4. Σπηλιὰ Σαραόλακκος (Α. Σ. Μ. 6570).

Τώρα μπορεῖς νὰ πᾶς μὲ αὐτοκίνητο πέρα στὸ Καλικρί, ποὺ εἶναι 11 χιλιόμετρα μακρῶ ἀπὸ τὸ χωριό, γιατί ἀνοίξανε δρόμο. Ἐκεῖ τὰ σπίτια εἶναι λίγα, ἓνα δῶ κι' ἄλλο πιὸ πέρα, ξεμοναχιασμένα σὰν ἀετοφωλιές ἄσπρες, χωρὶς δέντρα, ὅλο βράχια τριγύρω.

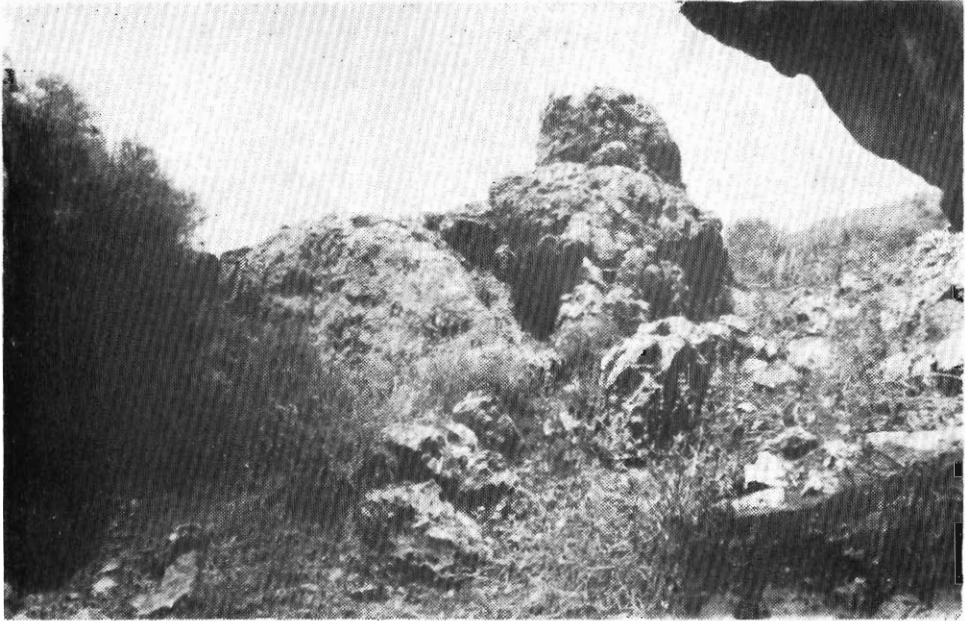
Φορτωθήκαμε τὰ σύνεργα. Περπατήσαμε πιότερο ἀπὸ μισὴ ὥρα πάνω σὲ βράχια, ἀλλὰ στρωτά, ἀκούραστα. Ἀντικρύσαμε ἓνα μεγάλο σωρὸ ἀπὸ βράχια.

Ἡ σπηλιὰ. Μεγάλο τὸ ἀνοιγμα ἀνάμεσα στοὺς βράχους (Εἰκ. 17). Ξεσκέπαστο στὰ πρῶτα 4 μ., σκεπάζεται μετὰ ἀπὸ ἄλλα βράχια ποὺ κινήθηκαν ἀπὸ τὴν πρώτη τους θέση (Εἰκ. 18).

Δύσκολα καὶ μὲ προσοχὴ κατεβαίνεις 9 μ., περνώντας ἓνα στένωμα, ἀνάμεσα σ' ἄλλα βράχια, καὶ βρίσκεσαι σ' ἓνα μικρὸ πλάτωμα κάπου 3×4 μ. μὲ ψηλὸ οὐρανὸ ὡς 6 μ. Ἐνας μεγάλος βράχος κι' ἄλλοι μικρότεροι χωρίζουνε τοῦτο τὸ πλάτωμα ἀπὸ ἓνα ἄλλο πιὸ μεγάλο στρωμένο μὲ πλήθος πέτρες καὶ μικροὺς βράχους. Στὸ τέλος τούτης τῆς μικρῆς σάλας, ποὺ φτάνει τὰ 25 πάνω-κάτω τετραγωνικὰ μέτρα, βλέπεις λίγους σταλαχτίτες ν' ἀλείφουνε τοὺς τοίχους τῆς ξεκινώντας ἀπὸ 3—4 μ. ψηλὰ (Εἰκ. 19). Ἄν κοιτᾶξεις πρὸς τὰ ἔξω, καταλαβαίνεις ὅτι εἶσαι 19 μ. πιὸ χαμηλὰ.

Ὅλο τὸν κατήφορο προχωρᾶς καὶ φτάνεις σ' ἄλλο ξεχωριστὸ διαμέρισμα ποὺ ἔναι μακρουλὸ ὡς 24 μ., φαρδὺ ἀπὸ 1—4 μ. καὶ ψηλὸ ἀπὸ 1,50—10 μ. Ἐδῶ ἔχεις νὰ δεῖς πολλοὺς καὶ ὁμορφους σταλαχτίτες, ἀλλὰ μόνο δεξιὰ κι'

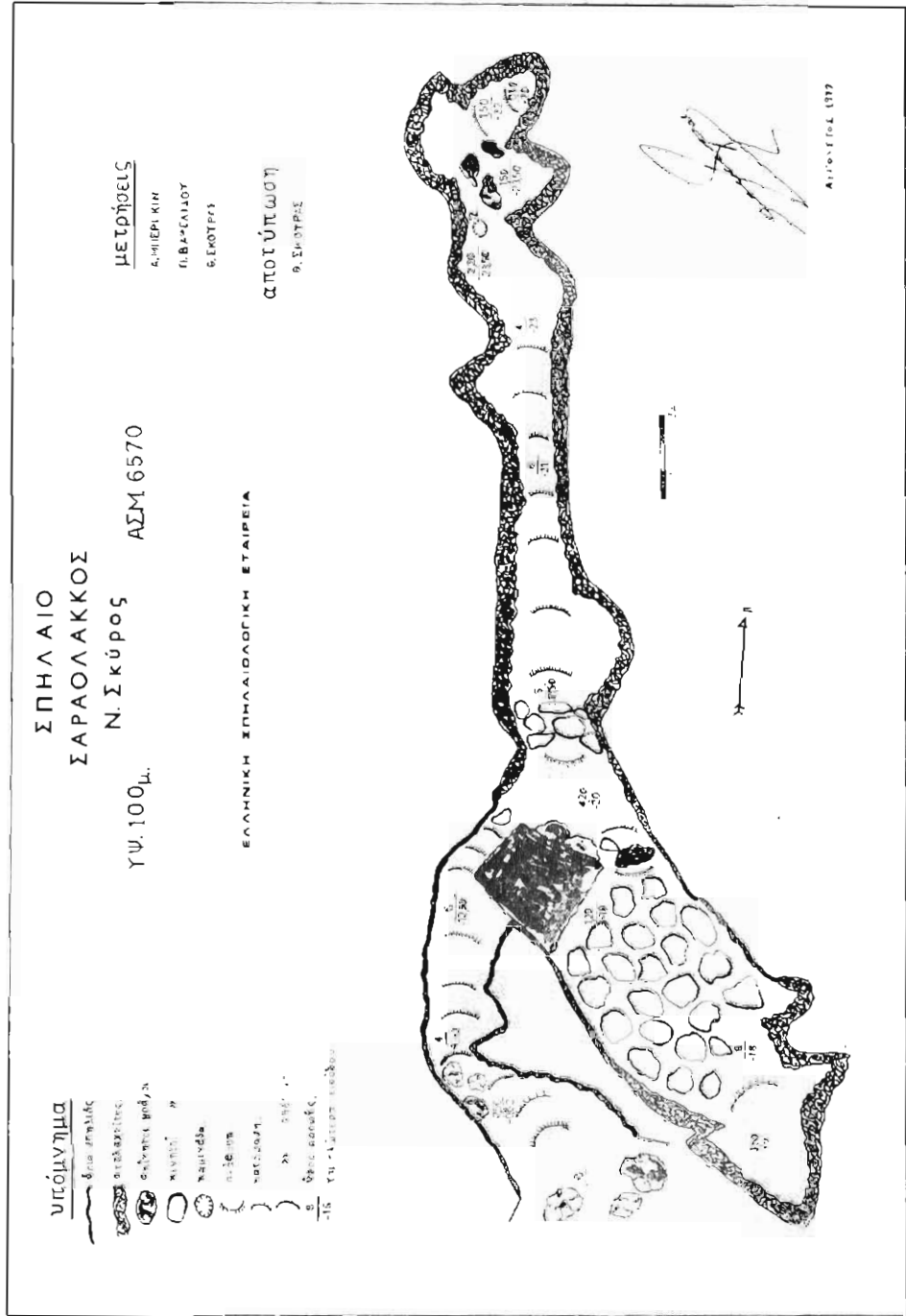

Είκ. 17. Ή είσοδος του Σαραόλακκου.

Είκ. 19. Λίγοι σταλαχτίτες στους τοίχους του Σαραόλακκου.

Εικ. 18. Κάτοψη τής σπηλιάς του Σαρβάλακκου.

ἀριστερά στους τοίχους. Ἀπὸ πάνω σου κρέμονται κάτι λίγοι καὶ μικροί. Ἐδῶ θὰ δεῖς καὶ μιὰ καμινάδα ὡς 12 μ. ὕψος.

Ἀράχνες καὶ δολιχοπόδα ζοῦνε σὲ τούτη τὴ σπηλιά, ἀλλὰ λίγα, ποῦ καὶ ποῦ ἀπὸ κανένα.

Τουρισμός. Εὐκόλα φτάνεις στὴ σπηλιά. Ὅμως μικρὴ καὶ μισοβάρθρω. Τί νὰ δεῖξεις στὸν ξένο;

Γ λ ω σ σ ά ρ ι ο .

Ἀγαλίπες — Ἐστὶ λένε οἱ Σκυριανοὶ τὶς ἀνεμῶνες τῆς θάλασσας.

Ἀσπὸς — Τοποθεσία.

Ἀτσίπολη — Τοποθεσία

Ἀχεροῦνες — Διάφορες τοποθεσίες στὴ Σκύρο ὅπου ὑπάρχουν ἀποθήκες.

Ἀχίλλι — Παραθαλάσσιο μέρος ἀπ' ὅπου, κατὰ τὴ μυθολογία, μπαρκαρίστηκε ὁ Ἀχιλλέας γιὰ τὴν Τροία, ὅταν τὸν ἀνακάλυψε ὁ Ὀδυσσεύς κρυμμένο, μὲ γυναικεῖα ροῦχα στὸ παλάτι τοῦ Λυκομίδη

Καθολικὸ — Παραθαλάσσια τοποθεσία.

Καλικρί — Τοποθεσία μὲ ἀγροτικὸ συνοικισμό.

Κρυφονέρι — Πηγὴ.

Μαυρουνάς — Τοποθεσία.

Νυφάτσι — Φυσικὸς ὄρμος.

Παναγιά Λυμπιανή — Σπηλαιώδης ἐκκλησιά.

Παπὰ τὸ Χοῦμα — Παραθαλάσσια τοποθεσία μὲ νεολιθικὰ εὑρήματα.

Συσάρδελα — Μὲ ὄλο τὸ φορτίο.

Σύψυχα — Μὲ ὄλο τὸ πλήρωμα.

S O M M A I R E

En Août 1979 nous avons exploré sur l'île de Skyros huit grottes parmi lesquelles les quatre se sont des grottes marines et elles portent les noms suivants : Diatripti, Pedecali, Megali Spilia et la grotte Anonyme.

Ces grottes marines sont très intéressantes mais leur exploitation touristique est difficile à cause de la violence de la Mer Egée.

Les autres grottes naturelles portent les noms suivants.

1. Kalicazarou Podari : cette grotte réunit un intérêt culturel.
2. Orioploumidi Vounospilia : elle est raste et richement ornée.
3. Karacassani : elle est aussi une grotte vaste mais malheureusement complètement ruinée.
4. La grotte de Saraolakos, qui est un étroit abîme.